



ԼՈՅՍ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ԳՐԱՅԻՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՌԵՄՍԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՆՏԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵՌԱՋՆՈՐԳՈՒԹԵԱՆ



LUYS — Revue trimestrielle

Prélature Arménienne du Canada

Rédacteur : Papken Topjian

3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 856-1200 • Fax : (514) 856-1805

Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca



ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ...

ղոկտ. Աբել քհնյ. Մանուկեան

ՀԱՐԿ Է ՄԵՋ ՍՐԲԱՆԱԼ

Յակոբ Արք. Գլնճեան

ՀԱՅ ՄՕՐ ՏԱՐԻ 2013

Թամար Տասնապետեան

ՅՈՎԱԷԹ՝ ՄԱՐԻԱՄԻ ԱՄՈՒՍԻՆԸ

Բաբգէն Թօփճեան

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

Զենոբ Քհնյ Նալպանտեան

ՀԱՅԵԱՑՔՆԵՐԸ

ԳԵՂՕՆ ԱՐԱՐՁԻՆ

Աւետիս Աւետիսեան

ՑԱԻԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ղոկտ. Աբել քհնյ. Մանուկեան

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

– Կարապետ Եպս. Տէր-Մկրտչեան

Յակոբ Արք. Գլնճեան

– Հայկ. հարցը Օսմանեան պետութեան մէջ

էւ Մտածումներու Արձագանգը

Բ.Թ.

ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԿԻՉՔ ՄԸ՝ ՈՐ ՎԱԽՃԱՆ, ԵՒ ՎԱԽՃԱՆ ՄԸ՝ ՈՐ ՆՈՐ ՄԿԻՉՔ ՈՒՆԵՑԱԻ

ՅՈԼՔԵՐ ԵՒ ԽՈՂԵՐ

ՅԻՍՈՒՍԻ Ս. ԵՒ ՀՐԱՇԱՓԱՌ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՅԱՐՈՒՑԵԱԿ ՅԻՍՈՒՍԻ ՄՆԱՅՈՒՆ ԵՒ ԱՆԸՆԴՄԻՉԵԼԻ
ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ԱԾԽԱՐՀԻ, ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԵՐ
ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԵՉ

Մատթէոսի Աւետարանը կ'աւարտի Գալիլեայի մէջ աշակերտներուն յարուցեալ Յիսուսի հետ ունեցած հանդիպումով եւ Տիրոջ կողմէն անոնց տրուած Տիեզերական առաքելութեան պատգամով: Հոս առանձնապատուկ նշանակութիւն ունի Յիսուսի աշակերտներուն ուղղած այն հաւաստիացումը, թէ՛ «Ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս՝ մինչեւ ի կատարած աշխարհի» — «Ահաւասիկ ես ձեզի հետ եմ բոլոր օրերը՝ մինչեւ աշխարհի վախճանը»⁽⁷⁶⁾:

Ի դէպ, նոր Կտակարանի աշխարհաբար որոշ թարգմանութիւններ վերոնշեալ համարը վերարտադրած են ապառնի եղանակով, այսինքն՝ «ձեզի հետ պիտի ըլլամ» տարբերակով: Որքան ալ որ Յիսուսի սոյն խոստումը նաեւ գալիք կամ յաւիտենական ժամանակներու ընկալումն իր մէջ կրնայ նախադրել, այնուամենայնիւ նման վերծանումներ կը հանդիսանան շեղում մը գրաբար բնագրէն, որոշակի հեռացում՝ Յիսուսի խօսքին ուժական եւ անընդմիջելի մօտիկութենէն, ինչպէս նաեւ կրօնա-աստուածաբանական բովանդակութեան խորքէն: «Ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ» ներկայ ժամանակի իմաստը ամբողջապէս արտայայտուած է գրաբար բնագրին մէջ. ոչ թէ «ձեզի հետ պիտի ըլլամ», այլ հիմա՝ ձեզի հետ եմ եւ ձեզի հետ պիտի ըլլամ գալիք բոլոր օրերու ընթացքին: Առաքեալներուն տրուած սոյն հաւաստիացումը գերազանց երաշխիք մըն է այն մասին, որ Յիսուս նաեւ իր հրաշափառ յարութենէն ետք, «զամենայն աւուրս», մնայուն եւ անընդմիջելի կերպով ներկայ է իր աշակերտներուն եւ անոնց միջոցով՝ մեր կեանքին մէջ:

Յիսուս երկիրք համբառնալու սեմին կը գտնուի, արդէն իրագործած ըլլալով Փրկագործութեան Խորհուրդը իր խաչելութեամբ, մահ-ուամբ, հրաշափառ յարութեամբ, աշակերտներուն հետ պատահած երեւումներով՝ գերեզմանին մօտ, ճամբաներուն վրայ, Երուսաղէմի վերնատան մէջ, Գալիլեայի ծովազերքը, եւ այլն: Այժմ հասած է ժամանակը, որ Ան, ըստ հրէական կրօնի պատկերացումներուն, մտնէր իր յաղթական փառքին մէջ, ու նստէր Հօր աջ կողմը՝ վերականգնելով Դաւիթի յաւի-

տենական թագաւորութիւնը:

Ի՞նչ կը նշանակէ այս, եւ ինչպէ՞ս պէտք է ընկալել կրօնական փորձառութիւններու վրայ հիմնուած դասական նմանօրինակ պատկերացումները: Մեր հաւատոյ դաւանութեան մէջ նաեւ հիմնական կարեւորութիւն կը ներկայացնէ՝ «Ելեալ ի յերկիրն նովին մարմնովն, նստաւ ընդ աջմէ Հօր» բանաձեւը: Բայց անգամ ա՛յս բնութագրումները պէտք չէ ընդունել ու կրկնել կոյր անդրադարձումով, այլ՝ ընկալուած ու լաւ մեկնաբանուած հաւատքով: Արդեօ՞ք Յիսուս երկինք համբառնալով եւ Հօր աջ կողմը նստելով ուրիշ մոլորակ մը գնաց: Գոյութիւն ունի՞ր տարածքի վերաբերեալ ուրիշ ըմբռնում մը, տիեզերքի մէջ կամ այս տիեզերքէն դուրս այլ երկինք մը, թերեւս ուրիշ անհունութիւն մը, ուր Ան Հայր Աստուծոյ եւ Ս. Հոգիին հետ միասին կը գտնուի: Իսկապէս նորէն պիտի գա՞յ: Արդեօք ե՞րբ պիտի գայ: Որքա՞ն ատեն գինք պիտի սպասենք: Կարելի՞ է որ մենք ալ հասնինք հոն ուր Յիսուս կը գտնուի՝ Հօր աջ կողմը, իրեն մօտ ըլլալու համար: Յիսուսի երկինք համբառնալը եւ Հօր աջ կողմէ նստիլը անանցանելի հեռաւորութիւն մը չի՞ նախադրեր իսկ այս անհասանելի հեռաւորութիւնը, փաստօրէն, կատարեալ անգոյութեան, գուցէ ծանր բացակայութեան մը չափանիշ չէ՞:

Բայց աշակերտները, երբ Յիսուսի մասին կը խօսին, կը խօսին այնպէս, որ Ան ներկայ է: Մօտիկութիւնը իրենց խօսքին ու գործին մէջ ուղղակի անընդմիջելի մերձաւորութեան մը մասին կը վկայէ:

Ահաւասիկ, այս առնչութեամբ Մարկոս աւետարանիչ իր աւետարանի վերջաւորութեան բնականաբար կարճ մը կ'անդրադառնայ Յիսուսի երկինք համբառնալու փաստին, ու հետեւալը աւանդելով կ'ըսէ.

«Յիսուս, անոնց հետ խօսելէ ետք, երկիրնի համբարձաւ եւ նստաւ Հօր աջ կողմը: Իսկ անոնք (աշակերտները) ելան ու փարոզեցին ամբողջ աշխարհի մէջ՝ Տիրոջ գործակցութեամբ⁽⁷⁷⁾»:

«Գործակցել» բայը, սոյն պարբերութեան մէջ, իմաստային մասնաւոր նշանակութիւն մը կը հաղորդէ՝ Յիսուսի անուրանալի ներկայութիւնը շեշտող համոզումին վրայ:

Ստոյգ է նաեւ, որ աշակերտները խօսեցան Յիսուսի Բ. Գալուստին մասին, բայց անոնք շատ աւելի վկայեցին հաւատքով ու համոզումով, որ յարուցեալ Յիսուս ներկայ է, Ան այժմ իրենց մէջ եւ իրենց միջեւ կը գտնուի, Ան կ'ապրի՝ հիմա, Ան ամբողջ եւ լեցուն կեանքն է որուն շնորհիւ անոնք կ'ապրին, ու Անոր հետ անմիջապէս գործակցելով՝ կը քարոզեն ամբողջ աշխարհին եւ մարդկութեան փրկութեան աւետարանը: «Գործակցութիւն»ը, ամէն բանէ առաջ, ներկայութեամբ պայմանաւորուած է, ըլլա՛յ մարմնական, ըլլա՛յ հոգեւոր մակարդակներուն վրայ: Կարելի է գործակցիլ անգոյութեան կամ բացակայութեան մը հետ: Մարկոս աւետարանիչի աւանդած այս վերջին վկայութիւնը եւ ակնարկուած «գործակցել» բայը այնքան ուժականութիւն եւ անմիջակա-

նութիւն կը հաղորդեն Տիրոջ ներկայութեան վերաբերեալ, որ մինչեւ հիմակուան Յիսուսի համբարձումին, Անոր «ամպերուն ետեւ անհետացումին», երկինքի մէջ գուցէ անորոշ տեղ մը գտնուելուն եւ, ի վերջոյ, աշխարհի վախճանին՝ Բ. Գալուստի մեր պատկերացումներուն մէջ նոր մերձեցում մը, հաւատքի այլ մօտեցում մը եւ մեկնաբանութեան մը տարբեր կարելիութիւնը կուտան:

Ղուկաս աւետարանիչ նմանապէս հետաքրքրական ներդրումով մը կ'աւարտէ իր աւետարանը: Ան նոյնպէս կը հաղորդէ Յիսուսի երկինք համբարձման եղելութիւնը, որուն ակնատեսներն են աշակերտները՝ հաւաքուած Բեթանիոյ մօտակայքը: Մինչ անոնք շրջապատած են Տէրը, Ան իր ձեռքերը կը բարձրացնէ, եւ զանոնք օրհնելով անոնցմէ կը «բաժնուի» ու դէպի երկինք կը վերանայ: Իսկ աշակերտները կ'երկրպագեն Տիրոջը եւ «մեծ ուրախութեամբ» երուսաղէմ կը վերադառնան:

Ամէն բանաժուլ տխրութեան զգացում մը կ'առթէ մարդուն մէջ: Սիրելի անձէ մը բաժնուիլ՝ մեծագոյն տխրութիւն է, յատկապէս կեանքի վերջալոյսին: Յիսուս երկինք կը համբառնայ ու կը «բաժնուի» աշակերտներէն, եւ տխրելու, լալու կամ ողբալու փոխարէն, անոնք երուսաղէմ կը վերադառնան՝ ուրախութեան անհուն զգացումը իրենց սրտերուն մէջ: Ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա: Ղուկաս աւետարանիչ, որ միաժամանակ հեղինակն է «Գործք Առաքելոց» գրքին, իմաստային լուսաւոր աղերս մը կը ստեղծէ իր աւետարանի վերջաւորութեան եւ առաքելաներուն գործունէութեան պատմութիւնը նկարագրող գիրքին սկիզբին հետ: Այստեղ նոյնպէս կը կրկնուի Յիսուսի երկինք համբարձման դէպքին հակիրճ նկարագրութիւնը, բայց այս անգամ, ինչպէս Տիրոջ գերեզմանին վրայ յայտնուած յարութեան աւետիան աւետող հրեշտակները, հոս ալ «ճերմակ զգեստներով երկու մարդիկ» կ'երեւին, որոնք դիտել կուտան աշակերտներուն.

«Ո՛վ գալիլեացիներ, ինչո՞ւ կեցած դէպի Երկինք կը նայիք. այս Յիսուսը, որ ձեր մէջէն երկինք համբարձաւ, պիտի գայ նոյն ձեռով, ինչպէս որ տեսաք անոր երկինք երթալը»⁽⁷⁸⁾:

Ի հարկէ, աշակերտներուն առաքելութիւնը լերան ստորտը կենալ եւ մինչեւ վերջ երկինքը դիտել չէր, այլ իսկոյն գործի լծուիլ, Յիսուսին «աշակերտ դարձնել բոլոր հեթանոսները», քարոզել Փրկութեան Աւետարանը եւ վկայել յարութեան իրողութիւնը՝ որ Յիսուս ներկայ է աշխարհի եւ մեր կեանքին մէջ, Ան մեռած չէ, Ան անէացած չէ, ընդհակառակը՝ Ան հիմա՛ եւ մի՛շտ կ'ապրի, ու կը գտնուի մեր անընդամիջելի մերձակորութեան մէջ: Մեզի ոչ մէկ բան կրնայ այնքան մօտիկ գտնուիլ որքան Յիսուս, անգամ մենք մեր անձերուն չենք կրնար այնքան մօտ ըլլալ որքան Յիսուս, եթէ երբեք գինք ընդունինք ու հաւատանք Անոր:

Վերոյիշեալ իրողութիւնը իր յատուկ եւ մասնաւոր կարեւորութեամբ նշուած է Ղուկաս աւետարանիչի զոյգ վկայութիւններուն առ-

թիւ, որուն համաձայն համբարձման դէպքէն առաջ երկխօսութիւն մը կը կատարուի Տիրոջ եւ իր աշակերտներուն միջեւ. սոյնը իր պատասխանը կ'ունենայ Յիսուսի աշակերտներուն տուած Ս. Հոգիի առաքուածին խոստումով եւ անոնց փոխանցուած մասնաւոր առաքելութեամբ՝ վկայելու իր մասին ամբողջ աշխարհի տարածքով: Տիրոջ կողմէ աշակերտներուն տրուած պատասխանատուութիւնը շատ մեծ է ու անյալթահարելի: Ընդամէնը հոյլ մը մարդիկ, երբեմնի ձկնորսներու խումբ մը, ինչպէ՞ս պիտի կարենային հրէական վտանգաւոր միջավայրին ու հեթանոսներու անծայրածիր աշխարհին մէջ քարոզել Տիրոջ աւետարանը՝ վկայելով Անոր յարութեան եւ շնորհած փրկութեան մասին: Ծիշդ ասոր համար է որ անոնք Ս. Հոգիով պիտի զօրանան, ու իրենց գոյութեան ամբողջ իմաստը պիտի դարձնեն յարութիւն առած Տիրոջ վկայութիւնը: Իսկ այս վկայութիւնը իրական եւ համոզիչ կրնայ ըլլալ միայն Յիսուսի ներկայութեամբ եւ ոչ թէ բացակայութեամբ, կամ ինչ որ անորոջ ժամանակի մը մէջ Անոր վերադարձի սպասումով:

Այս առումով, Քրիստոնէութիւնը գերազանցապէս ներկայութեան կրօն է: Ան ոչ միայն ժամանակի մեր ընկալումին մէջ ներկայի կրօն է, այլ նաեւ իր վարդապետութիւնն ու հաւատքը հիմնուած է Յիսուսի անձին ներկայութեան եւ ոչ թէ անցեալին, Անոր բացակայութեան կամ անգոյութեան վրայ⁽⁷⁹⁾:

Ղուկասու Աւետարանի հաղորդած վերջին վկայութիւնը, որուն վերը անդրադարձանք, բոլորովին նոր լոյս մը կը սփռէ այն իրողութեան վրայ, որ Յիսուսի համբարձումը, ընդհակառակը, նոր եռանդ եւ շունչ կուտայ աշակերտներուն, եւ անոնք ուրախութեամբ կը վերադառնան Երուսաղէմ՝ ստանձնելու համար իրենց վստահուած հզօր առաքելութիւնը: Տիրոջ բաժանումը չ'ընկճեր զիրենք, անոնք ո՛չ կը տխրին եւ ո՛չ ալ կ'անճրկին: Այն տխուր դէպքերը որոնք պատահած էին Յիսուսի խաչելութեան առթիւ՝ վախը, ուրացումը, փախուստը եւ, ինչ որ տեղ մըն ալ, դասալքութիւնը, իրենց ամօթալի յիշատակներով չեն կրկնուիր իրենց կեանքին մէջ: Անոնք չեն կորսնցնիր իրենց գլուխը, որբութեան զգացումը չի ճնշեր անոնց սիրտը, ընդհակառակը՝ իրենց ուղին կը դառնայ միանգամայն պայծառ ու յստակ, համոզումը՝ հաստատ, հաւատքն՝ աննկուն: Ոչ ի՛նչ, ոչ մէկ երեւոյթ կրնայ զիրենք այսպէս գօտեպնդել, ներշնչել իրական յոյսով եւ հաւատքով, ոչ մէկ հաճոյք կրնայ զիրենք այնպէս երջանկացնել քան այն փաստը, որ Յիսուս անընդմիջելի, նոր եւ մնայուն ներկայութիւն մը դարձած է իրենց կեանքին մէջ: Ան է որ իրենց կ'ուղեկցի եւ կ'առաջնորդէ զիրենք հաւատքի առաքելաշաւիղ ճամբաներով, Բանին Կենաց քարոզութեան, մարմնացած եւ մարդացած Խօսքին, աստուածային սիրոյ եւ շնորհուած յոյսին առաքաստը լայն բանալով դէպի հեռաւոր հորիզոնները, դէպի ազգերը բոլոր:

Արդարեւ, Յիսուսի երկինք համբառնալը եւ Հօր թագաւորութեան

մէջ մտնելը, Աստուծոյ աջ կողմը բազմելով, տիեզերքի անհունութեան մէջ կամ անկէ դուրս գտնուող ուրիշ եւ անիմանալի տարածք մը թեւակոխելու կամ անհասանելի հեռաւորութիւն մը ստեղծելու տպաւորութիւնը չի տար, ընդհակառակը՝ մօտիկութեան, աւելի ճիշդ՝ առաքեալներու կեանքին մէջ Տիրոջ ներկայութեան նոր որակ կուտայ, եւ որուն համար անոնք անհուն ուրախութեամբ համակուած կը վերադառնան Երուսաղէմ:

Հետաքրքականօրէն, Յիսուսի երկինք համբառնալու եղելութիւնը նկարագրելու առթիւ, «Գործք Առաքելոց» գիրքին մէջ աւետարանիչը մեզի կը հաղորդէ եւս յաւելեալ տեղեկութիւն մը որն այնքան սովորական կ'ընդունինք, մինչդեռ յաճախ պարզ ու փոքրիկ թուացող վկայութիւն մը կրնայ աստուածաբանական լայն տարածք ունենալ, եւ մարդ արարածի իր Արարչին հետ ունեցած փորձառութեան մէջ՝ մասնաւոր նշանակութիւն: Մինչ առաքեալներ ակնապիշ կը դիտէին Յիսուս երկինք կը բարձրանար եւ «ամպ» մը գինք կը ծածկէր անոնց տեսողութենէն:

Ամպը թէ՛ Հին եւ թէ՛ Նոր Կտակարաններուն մէջ բազմիցս յիշատակուած է արտայայտելու համար Աստուծոյ խորհրդաւոր ներկայութիւնը: Եգիպտական գերութենէն ազատագրուելու առթիւ, Սինայի անապատին մէջ իսրայէլացիները Եահվէ Աստուծոյ կողմէ ամպի մը ներկայութեամբ կ'առաջնորդուէին, որ ցերեկը կուգար եւ իր փառքով կը ծածկէր Վկայութեան խորանը⁽⁸⁰⁾, իսկ գիշերը իբրեւ հրեղէն սիւն կը լուսաւորէր ու գանոնք կը պաշտպանէր հայածող թշնամիներէն: Երբ Աստուած Մովսէսի կը յայտնուէր ու կը փոխանցէր իր հրահանգները, ամպի մը երեւոյթով կը յայտնուէր անոր, որուն մէջէն լսելի կ'ըլլար իր սարսափազդու ձայնը: Երբ իսրայէլացիները անապատին մէջ Վկայութեան Վրանը կը կանգնէին ու հոն Սրբութեան խորանը կ'օժէին, Մովսէս չէր կրնար անկէ ներս մտնել, որովհետեւ «Ամպը ծածկեց զայն, եւ խորանը լեցուեցաւ Տիրոջ փառքով⁽⁸¹⁾»:

Նոր Կտակարանը ուղղակի աղերս մը ստեղծելով Հին Կտակարանի աւանդութեան հետ, Յիսուսի կեանքի կարեւոր պահերուն Աստուծոյ խորհրդաւոր ներկայութիւնը, նմանապէս, կ'արտայայտէ ամպի մը առկայութեան միջոցով: Աստուծոյ նմանատիպ ներկայութիւնը առաւել եւս կը շեշտուի այն ձայնով, որ լսելի կը դառնար այդ ամպին մէջէն, իբրեւ գերազանց վկայութիւն մը Յիսուսի աստուածութեան եւ մեսիական առաքելութեան: Արդարեւ, Հայր Աստուծոյ այս ներկայութեան կ'անդրադառնայ Նոր Կտակարանը՝ Թափօր լերան վրայ Յիսուսի պայծառակերպութեան⁽⁸²⁾ եւ երկինք համբառնալու եղելութիւններով:

Մեր ծիսական կեանքը ամբողջապէս որդեգրած է սոյն գաղափարը, եւ եկեղեցիներուն մէջ սուրբ արարողութեանց ընթացքին բուրվառի գործածութեան անհրաժեշտութիւնը եւ անկէ յառաջացող խունկի քուլայ-քուլայ ծուխը ուրիշ բան չի նշանակեր, եթէ ոչ՝ ամպին պատկերա-

ւոր նմանութիւնը՝ խորհրդանշելու համար Աստուծոյ խորհրդաւոր ներկայութիւնը: Ոչ թէ ակնարկուած նմանութեան, այլ խորհուրդին միջոցով պաշտամունքին մէջ վկայուող Աստուծոյ «նորին խորհուրդ» ներկայութեանն է որ կ'ընծայուին մեր աղօթքները, եւ որուն շնորհիւ կը սրբագործուին մեր արարողութիւնները:

Բայց, նորէն, ինչպէ՞ս կրնայ ըլլալ, որ Յիսուս երկինք համբառնալով եւ Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ մտնելով առաւել եւս ներկայութիւն կը դառնայ առաքեալներու կեանքին մէջ: Վերը հանգամանօրէն անդրադարձանք, որ Յիսուս մահուան ընդմէջէն իր յարութեամբ, այժմ՝ երկինք համբարձումով, յաղթահարած է տարածութեան հետ ունեցած Ֆիզիքական պայմանաւորութիւնը եւ ժամանակին մէջ՝ կապուածութիւնը: Ան կրնայ միշտ եւ միաժամանակ ներկայութիւն դառնալ հոն՝ ուր իրեն պէտք ունինք, հոն՝ ուր իր անունը կուտանք, զինք կը զգանք, կը հետեւինք իրեն ու կը հաւատանք: Նաեւ մեր բոլոր թերացումներու, անկումներու, մեղանշումներու եւ ուրացումներու պահերուն Ան մեր քով կը գտնուի, ու մեզի զգալի կը դարձնէ իր սէրը եւ փրկարար ներկայութիւնը:

Այս ուղղութեամբ Աւետարանին մէջ Յիսուսի երկրաւոր կեանքէն կ'աւանդուի դրուագ մը, որ մեզի կ'օգնէ հասկնալու թէ Աստուած ինչպէ՞ս կը գերազանցէ տարածութիւնն ու ժամանակը, ըլլալով հոն ուր կարիքը կը զգացուի իր օգնութեան կամ անմիջական եւ փրկարար ներկայութեան:

Դէպքը կը պատահի Գալիլեայի ծովուն վրայ⁽⁸³⁾: Բայց ատկէ առաջ, Բեթսայիդայի անապատը ժողովուրդի բազմութիւն մը հաւաքուած է Յիսուսին շուրջը, իսկ Ան գլխաւոր անոնց՝ կը բուժէ հիւանդները ու կը քարոզէ Աստուծոյ արքայութեան գալուստը: Երբ օրը կը տարածամի, աշակերտները կը մօտենան Յիսուսին ու կը խնդրեն որ արձակէ ժողովուրդը՝ քանի տեղը ամայի էր, որպէսզի մարդիկ երթան եւ իրենց համար սնունդ պահանջուին: Այստեղ է որ կը կատարուի հացի բազմացումին հրաշքը⁽⁸⁴⁾, ուր Յիսուս հինգ նկանակով եւ երկու ձուկով կը յազեցնէ շուրջ հինգ հազար հոգի հաշուող ժողովուրդին բազմութիւնը: Արդէն երեկոյ էր, եւ մինչ Յիսուս ժողովուրդը կ'արձակէր, կը ստիպէ աշակերտները, որպէսզի նաւը վերցնեն ու իրմէ առաջ անցնին լիճին միւս ափը՝ Գենեսարէթ: Սակայն ինք լեռ կը բարձրանայ առանձին՝ աղօթելու: Նաւակը ցամաքէն մղոններով հեռացեր էր, եւ մութ գիշերուան մէջ հէգ աշակերտները ուժգին փոթորիկի մը հանդիպեր էին. ինչ փոյթ թէ անոնք փորձառու ձկնորսներ էին եւ ունէին նաւարկելու քաջ վարժութիւն. ո՞վ կրնար իր մկաններուն ուժը պնդել բնութեան հզօր տարերքին դէմ. ընկղմելու ստոյգ վտանգը զիրենք ուղղակի խուճապի մատնած էր: Բայց Յիսուս դեռ լերան վրայ կը գտնուէր ու միայնակ կ'աղօթէր, երբ գիշերուան չորրորդ ժամուն Ան յանկարծ ամեհի ալիքներէն վտանգուած նաւուն կը մօտենայ՝ քալելով ծովուն ջուրերուն վրայ: Բարձր կո-

հակներէն եւ ուժգին հովերու հարուածէն ծեծուած աշակերտները տեսնելով Տէրը ջուրերուն վրայ եւ զայն շփոթելով ուրուականի մը հետ, տազնապահար կը պոռան: Բայց Յիսուս իր փրկարար ներկայութիւնը կը յայտարարէ անոնց ու կ'ըսէ. «Քաջալերուեցէք, ե՛ս եմ, մի՛ վախնաք⁽⁸⁵⁾»: Պետրոս առանց երկար մտածելու, ոգեւորութեան ըստեման զգացումի մը ազդեցութեան տակ, Տիրոջը կը դիմէ, խնդրելով որ ինք նմանապէս ջուրերուն վրայէն քալելով իր քովը գայ. բայց երբ կ'իջնէ նաւէն, եւ կը յաջողի հագիւ քանի մը քայլ առնել, փրփրակոծ ալիքներէն եւ հովուն սաստկութենէն կը վախնայ, եւ իսկոյն կը սկսի ընկզմիլ: Խնդրաւորութեան վայրկեանները ճշմարիտ երաշխիքը չեն կազմեր հաւատքի եւ սիրոյ ներքին ու ամրակուռ փորձառութեան, ուստի՝ պէտք է պատկերացնել վայրկեանական խուճապն ու սարսափը, որ օգնութեան ճիշին հետ ճարահատ մը կը պոռթկայ Պետրոսի բերնէն՝ «Տէ՛ր, փրկէ՛ զիս⁽⁸⁶⁾»: Յիսուս անմիջապէս կ'երկարէ իր ձեռքը, կը բարձրացնէ զայն, ու անոր անձին օրինակով մատնացոյց կ'ընէ ընդհանրապէս մարդ արարածին մէջ առկայ խոշոր տկարութիւնը, ինքնավստահութեան եւ հաւատքին պակասը՝ «Թերահաւատ, ինչո՞ւ կ'ասկածեցար⁽⁸⁷⁾»:

Այս եզակի դրուագին մէջ մեզ հետաքրքրող մասն այն է, որ Յիսուս առանձին լերան վրայ կը գտնուէր ու կ'աղօթէր, մինչ աշակերտներն իր գտնուած վայրէն արդէն մղոններով հեռու՝ Գալիլեայի ծովուն խորքը փոթորիկի բռնուած էին: Մարկոս աւետարանիչ այս հրաշքի նկարագրութեան առթիւ կարեւոր յաւելում մը կ'ընէ աւանդելով. «Երբ երեկոյ եղաւ, նաւակը լիցին մէշտեղն էր, եւ Յիսուս առանձինը՝ ցամաքին վրայ: Տեսաւ զանոնք, որ հողմակոծութեան պատճառով թիավարելու մեծ դժուարութեան մէջ էին, որովհետեւ հովը իրենց հակառակ ուղղութեամբ կը փչէր⁽⁸⁸⁾»:

Ահաւաստիկ ճիշդ այս փաստն է, որ պիտի ուզենք դարձնել մեր մասնաւոր ուշադրութեան առարկան: Աստուածորդոյն համար գոյութիւն չունին ժամանակի եւ տարածութեան սահմանափակումներ, որոնք յատուկ են նիւթին՝ մարմնաւոր էակին: Որպէս կատարեալ մարդ, ինք մարմնաւոր էակ է, ինչպէս Հաւատոյ Հանգանակին մէջ կը դաւանինք՝ մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս, այնուամենայնիւ, սակայն Ան ի հարկէ ենթակայ չէ նիւթին եւ անոր հետ կապուած ըլլալու բնական պարտաւորութեան: Երբ Ան կը յոգնէր, կ'անօթեանար, ծարաւ կը զգար, կը քրտնէր, կը յուզուէր, կուլար, կը վախնար, չարչարանքներու եւ խաչելութեան ատեն կը տառապէր ու Ֆիզիքական ցաւ կը զգար եւ, ի վերջոյ, ճշմարտապէս կը մահանար, ոչ թէ ի հարկէ կամ ենթակայաբար, այլ՝ կամաւորաբար: Մարմնանալով, մարդանալով, մեղքէ բացի մարդկային բնական բոլոր տկարութիւնները ոչ թէ երեւութապէս, այլ ճշմարտապէս իր վրայ վերցնելով, Ան իր յօժար կամքով կրեց ամբողջ մարդկայինը, փրկելու համար մարդը եւ զայն վերականգնելու իր աստ-

ուածանման արժէքին եւ Աստուծոյ գործակից ըլլալու հոգեւոր եւ բարոյական կոչումին մէջ: Իբրեւ կատարեալ մարդ, նշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք, մարմին, հոգի եւ միտք է, բայց միեւնոյն ատեն գերազանցապէս վեր է մարմնաւորէն, տարածութեան եւ ժամանակին մէջ ըլլալու սահմանափակումէն⁽⁸⁹⁾: Արդարեւ, Ինք հոն է ուր կ'ուզէ ըլլալ, նաեւ հոն՝ ուր անձկօրէն կ'ուզեն որ Ինք ըլլայ: Յիսուս կը տեսնէ, ինչպէս կը վկայակոչէ Մարկոս աւետարանիչ, որ իր աշակերտները անձկութեան մէջ էին, ենթարկուած ըլլալով ընկղմելու ստոյգ վտանգին: Ի՞նչ փոյթ թէ Ինք անոնցմէ մղոններով հեռու՝ լերան վրայ կը գտնուէր: Ան իսկոյն անոնց մօտ ներկայութիւն կը դառնայ, ու անոնց հաղորդակից կը դարձնէ իր հրաշագործ եւ փրկարար զօրութիւնը:

Որքա՛ն ուշագրաւ է նաեւ վերոյիշեալ վկայութեան եզրակացութիւնը այն մասին, որ երբ Յիսուս Պետրոսի հետ նաւ կը մտնէ՝ իր աշակերտներուն քով, փոթորիկը իսկոյն կը հանդարտի: Աշակերտները Տիրոջ ներկայութեամբ վերագտած են իրենց ներքին խաղաղութիւնը, միաժամանակ՝ մտքի պայծառութիւնը, ճանչնալու եւ համոզուելու համար, որ Յիսուս Տէ՛րն է կեանքին, նաեւ՝ բնութեան ուժերուն, ուստի Անոր մօտենալով բոլորով սրտիւ կը խոստովանին՝ «Արդարեւ, դո՛ւն ես Որդին Աստուծոյ⁽⁹⁰⁾»:

Այս անմնացորդ վստահութիւնն ու հաւատքը կենդանի օրինակ վերցնելով յարուցեալ Յիսուսի մնայուն եւ անընդմիջելի ներկայութեան մասին, մենք եւս, մեր կեանքին համար, մեր բոլոր անկումներուն, սրտաբեկութեան, հոգիի տուայտանքներուն, անձի ընկճուածութեան, մտքի եւ խղճի մթութեան, բայց նաեւ մեր լուսաւորութեան, ուրախութեան եւ յաջողութեան մէջ, մեր էութեան խորքը մի՛շտ եւ անձկագին Յիսուսի փրկարար ներկայութիւն կ'ողջունենք, առաքելախօս հաւատքով դաւանելու համար Տէրը՝ «Արդարեւ, դո՛ւն ես Որդին Աստուծոյ»:

Իսկ տարակոյսի պահերուն երբ ծանրանայ մեր միտքը առնելու իր բարձրագոյն թռիչքը, երբ կասկածը աղօտէ մեր աչքերուն լոյսը, պիտի մի՛շտ լսենք մեր մօտ կանգնած յարուցեալ Յիսուսին հրաւէրը՝ անկաշկանդ մօտենալու իրեն, տեսնելու իր հրաշագործ ձեւերուն եւ ոտքերուն վրայ գամերուն նշանը, խրելու մեր վարանոտ մատները Անոր կողմը՝ գեղարդին բացած խորունկ վէրքին մէջ, ճշմարտութեան ուժէն զգետնուած իր թերահաւատ աշակերտ Թովմասին հետ գոչելու համար՝ «Տէ՛ր իմ եւ Աստուած իմ⁽⁹¹⁾»:

Այս հաւատքն է որ մեզի կարելիութիւն կը շնորհէ մասնակցելու Յիսուսի կեանքի հանգրուաններուն եւ Տէրունական Խորհուրդներուն: Քրիստոնեայի մը կեանքը ոչ մէկ նշանակութիւն պիտի ունենար, եթէ սահմանափակուած մնար ծէսին ակամայ ենթարկուելու ձեւականութիւններուն մէջ: Մեր կեանքը Յիսուսի անձին եւ գործին հետ նոյնացնելով կ'իմաստաւորուի, հաւատքի վկայութիւններով կ'արգասաւորուի

եւ անձկագիւն մասնակցութեամբ Անոր իրականացուցած Փրկագործութեան Խորհուրդով կը վարձատրուի:

Արդարեւ, իբրեւ բարոյական անձ կը վերածնինք Ս. Ծնունդին հրաշալի աւետիսով, հովիւներուն հետ կ'երկրպագենք մեր մէջ մարմնացած ու մարդացած Յիսուս մանուկին, իսկ մոգերուն հետ Անոր կ'ընծայենք մեր առաքիլութեան գործերը: Կը մկրտուինք եւ երկրին արգանդը կ'ընկղմինք Յիսուսի երեքօրեայ թաղման օրինակով, յառնելու համար Անոր հետ հրաշափառ յարութեան համոզումով: Քրիստոսատիպ մեր ինքնութիւնը կը ստանանք անուանակոչելով լուացման աւագանին մէջ, կը կնքուինք յանուն Յիսուս Քրիստոսի մեր զգայարաններուն վրայ յեղած անոյշ իւղով, որուն շնորհիւ կ'արժանանանք Ս. Հոգիին առատապարգեւ շնորհներուն, դառնալով վկաները հոգեկան այն բարձր կեանքին, որ Քրիստոսէ ընծայուած է մարդկութեան եւ ամբողջ աշխարհին:

Յիսուսի չարչարակից կը դառնանք հաւատալով սուրբ չարչարանքին, որ Ան կամաւորաբար կրեց մեզի փոխարէն եւ մեր փրկութեան համար: Մեր հաւատքին սիրոյ մղումով խաչակից կ'ըլլանք Անոր հետ՝ անցնելով խաչի ճանապարհն ի վեր մինչեւ Գողգոթա: Խաչակից ենք Քրիստոսի, քանի Յիսուս չարչարանքն ընդունեց չարչարելի մարմնով, եւ նոյն չարչարելի մարմնով վերցուց չարչարանքը բոլոր մարմիններէն եւ, ըստ Իր Աստուածութեան, անվնաս մնաց ամէն չարութենէ: Ան որ ենթակայ չէր մահանալու՝ մահացաւ, թաղուեցաւ եւ մեռելներէն յարութիւն առաւ, մինչ մենք, որ բնութեամբ մահկանացու ենք, ի Քրիստոս ունեցած մեր հաւատքին երաշխիքով իր հետ կը մահանանք խաչին վրայ, հաւատաւոր յոյսի մը օծութեամբ իր հետ կը թաղուինք, մի՛շտ անբաժանելի եւ յաւէտ իր հետ յարութիւն առնելու համար:

Եկեղեցւոյ ծիսական եւ պաշտամունքային ծիրը, որ կը տարածուի տարրուան բոլոր օրերուն վրայ, մեզի ուղղուած ազդու հրաւէր մըն է՝ Աւագ, Տնօրինական, Տէրունի, Տաղաւար, Աստուածամօր, Սրբոց նուիրուած տօներուն, ինչպէս նաեւ յիշատակումներուն ընդմէջէն յայտնուող Քրիստոսի խորախորհուրդ ներկայութեան բերելու համար մեր անմնացորդ եւ ամբողջանուէր մասնակցութիւնը:

Սոյնը իր մասնաւոր եւ գերազանց արտայայտութիւնը կը գտնէ նաեւ Հացի եւ Գինիի, Մարմնի եւ Արեան, Ս. Պատարագի եւ Հաղորդութեան մեղսաքաւիչ եւ անմահ Խորհուրդին մէջ, որուն մերձենալով կամ զայն արժանաւորապէս ընդունելով կը կատարենք Յիսուսի Վերջին Ընթրիքի առթիւ Վերնատան մէջ հաստատած յիշատակումին պատգամը՝ Ս. Հոգիի ներգործութեամբ զի՛նք մեր մէջ վերածելով ճշմարիտ եւ իրական ներկայութեան:

Այս իմաստով, Ս. եւ անմահ Պատարագը միաժամանակ կը կոչենք Յիսուսի մարմնացումի եւ իր հաւատացեալներուն մէջ անմիջական ներկայութիւն դառնալու խորհուրդ, որովհետեւ իւրաքանչիւր յիշատակում

ինքնաբերաբար զօրեղ եւ գործօն առկայութիւնը կ'ապահովէ Անոր, զոր կը յիշատակենք անձամբ՝ ապրած կեանքով եւ գործունէութեամբ:

Յիսուսի անձը մարմնացած եւ մարդացած Աստուծոյ մնայուն եւ անընդմիջելի ներկայութիւնն է մեր մէջ, ապրած կեանքը՝ մե՛ր իսկ կեանքն է, ու մեր անմահութիւնն է իր հրաշափառ յարութիւնը: Ան մեզի փոխարէն մահացաւ, որպէսզի մենք իր մահուան մէջ առաւել եւս կեանք ունենանք եւ յարութեամբ վերածնինք յաւիտեանական կեանքին համար: Քրիստոսի գործին եւ առաքելութեան ամէնէն լուսաւոր կողմն էր ասիկա, քրիստոնէական կրօնին էութիւնն իսկ է՝ մարդը հաղորդակից դարձնել Աստուծոյ շնորհած կենարար եւ ճշմարիտ սիրոյն, որ իր գերազանց իրագործումը ունեցաւ Բեթղեհէմի Ս. Ծնունդով, Գողգոթայի Խաչելութեամբ եւ Թափուր գերեզմանէն Հրաշափառ Յարութեան իրողութեամբ:

Մահաբոյր կափարիչը վերացած է մեր մեռելութեան գերեզմանին վրայէն, զոր լուսաւորեցին մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Յարութեան կենսաբաշխ ճառագայթները: Թող մի՛շտ մեր մէջ, մեր սրտի խորքը եւ գոյութեան հիմքը օրհնեա՛լ ըլլայ Ս. եւ Հրաշափառ Յարութիւնը Քրիստոսի, որ՝

«Մահուամբ զմահ կոխեաց եւ յարութեամբն իւրով մեզ գկեանս պարգեւեաց. նմա փառք յաւիտեանս. ամէն»:

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔ ԵՒ ԱՂԵՐՍ

Քրիստոնեայ մարդուն պարտ է ունենալ հաւատքի գօրութիւն, այլապէս առանց այս հաւատքին ոչինչ կարելի է ըմբռնել, եւ առանց հոգեւոր ներքին տեսողութեան՝ անհնար է ճանչնալ անպատմելի եւ անիմանալի խորհուրդն ու սրբութիւնը, որ Աստուած շնորհած է մեզի:

Այս համոզումով ներշնչուած, սուրբ երկիւղով աւլցուն ներհայեցողութիւն մը զիս ջերմ խանդաղատանքով կ'ուղղէ դէպի այն տեղը, ուր գտնուելի՛ ինծի յոյժ անձկալի է. Գողգոթայի խաչելութեան բարձունքին մօտ այն պարտէզը, ուր Յովսէփ Արիմաթեացի վիմափոր կոյս գերեզմանին մէջ թաղած էր Յիսուսի անշնչացած մարմինը: Քարը վաղուց գլորած էր մուտքէն, իսկ ես կանգնած անոր խորհրդաւոր սեմին՝ պիտի ուզեմ ներս նայիլ եւ տեսնել Թափուր գերեզմանը, ուր երկնային լուսագրգեստ զուարթունքը նստած իւղաբեր կանանց եւ համայն աշխարհին կ'աւետէր յաղթանակը վերանորոգ կեանքին. «Զի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս, չէ աստ, այլ յարեալ» — «Ինչո՞ւ կը փտնուէք ողջը մեռելներուն մէջ, այստեղ չէ, այլ յարութիւն առաւ»:

Քրիստոնէական կեանքի փիլիսոփայութեան գեղեցիկ եւ անպարտելի կարգախօսն է ասիկա: Գերեզմանը սրբազան խորհրդանշանն է մահուան եւ յարութեան: Ան մէկ կողմէն կը ներկայացնէ մեր գոյութեան վրայ թեւաւոր մահաբոյր ստուերը՝ մերժում, հալածանք, վիշտ, անձկութիւն եւ տառապանք, որոնք բաղկացուցած եւ պսակած են նաեւ

եկեղեցւոյ սուրբերուն կեանքը, միւս կողմէն՝ գեղեցկութիւն եւ բարիք, համակ երջանկութիւն, յաւիտենական կեանքի լիարժէք վարձատրութիւն, փրկութիւն եւ Աստուծոյ հետ անբաժանելի միութիւն: Կեանքի ներհակ երեսները կը կազմեն ասոնք, իրարու միացած եւ զիրար ամբողջացնող տարաբնոյթ եւ իսկական պատկեր մը: Այս է մեր երկրաւոր գոյութեան խորհուրդը. տաժանքով իմաստաւորել սեփական կեանքը, վկայութիւններով արդիւնաւորել բարոյական գիտակցութեան արժանիքը, չարաչար գործել ու ծաղկիլ միաժամանակ, սիրել զոհողութիւններով, բայց ամենակարեւորը՝ զգուշանալ որ ճակատագրին դառնութիւնը, պատահած չարիքին ու վշտին հասցուցած հարուածը որքան ալ ծանր եւ անարդար ըլլայ՝ յոռետեսութեան սեւ վարագոյրով մեր մէջ չծածկէ լաւատեսութեան փայլը, չփճացնէ կեանքին սերմն ու լոյսին ծաղիկը, չկործանէ առ Աստուած մեր արի հաւատքը դէպի աղբիւրը լոյսին եւ ճշմարտութեան: Պէտք է միշտ հաւատալ, որ արեւը կը ճառագայթէ կապոյտ երկնակամարին վրայ, մութ ամպերու ետին միշտ լոյս կայ: Միտք է փակել աչքերը լոյսին տուած բարիքին դիմաց: Բանա՛նք մեր միտքը եւ թոյլ տանք որ անոնց քաղցրութիւնը հոսի մեր սրտին մէջ: Թշնամանքն ու ատելութիւնը, յուսահատութիւնն ու դառնութիւնը չեն կրնար մեզ բարձրացնել հոգեւոր-իմացական, նաեւ բարոյական այն դիրքին՝ ուր պիտի ուզէինք ըլլալ: Արդարեւ, եթէ չգերազանցենք մեր ներսիդին եղած բնական օրէնքը՝ իւրաքանչիւր ազդեցութեան անդրադառնալու հակազդեցութեամբ, չարիքին հակադարձելու գուցէ աւելի մեծ չարիքով, չարութեան ծիրէն քայլ մ'իսկ այն կողմ չենք կրնար անցնիլ, եւ մեր ոսոխին մեր դէմ դրսեւորած ստորնութեան մակարդակէն նշանախեց մ'իսկ աւելի վեր չենք կրնալ բարձրանալ: Խիղճը եւ բարոյական օրէնքը, որոնք ամրակալած են մեր էութեան խորքը Աստուծոյ մեր մէջ փչած շունչէն հեղ մը, կարեւոր բարեմասնութիւններ են՝ օգնելու համար մեզի կարենալ ընդունելու չարագործը իբրեւ կատարեալ տարաբախտ մը, նոյնիսկ իր հպարտութեամբ, նիւթական ուժերով եւ նուաճած պաշտօնով գերազանց մեր թշնամին՝ որպէս իսկական խեղճ մը, կամաւոր թշուառութեան մը գերին, քանի որ խորքին մէջ չարութիւնը ամենամեծ դժբախտութիւնն է:

Բուն չարիքը այն է, որ կրնայ սոսկում ազդել մեր սրտին. ան մարմինը կործանելէ աւելի՛ կրնայ ընկճել հոգին իսկ, որ բովանդակ կեանքն է: Արդարեւ, ի՞նչ կ'արժէ շահիլ աշխարհը, սեփական գոյութիւնը խարսխել միայն ունեցուածքին վրայ, բայց կործանել ներքին անձը՝ հոգին: Լինելու սկզբունքը պայմանաւորուած չէ ունենալով: Եթէ ունենալը միջոց մը չէ, այլ՝ պարզապէս ապրելու բարձրագոյն նպատակ մը, վտանգաւոր է եւ կործանարար ոչ միայն սեփական անձին, այլ նաեւ շրջապատին համար: Մարդուն արժանիքը անտարակոյս կը կայանայ ոչ թէ ի՛նչ եւ որքան շատ ունենալուն, այլ ինչպիսի՛ անձ մը, կամ աւելի

ճիշտ՝ ո՛վ լինելուն մէջ: Բնականաբար, պէտք է անտարբեր մնալ մարմնին տանջանքին հանդէպ, բայց մեր մեծագոյն մտահոգութեան առարկան պէտք է միշտ ըլլայ բարոյական չարիքը, որ մահացու վտանգ է ուղղուած հոգիին դէմ: Մեր մէջ պէտք է բարձր գոչէ խղճին ձայնը, ու մեր բարոյական դիտակցութեան մատնացոյց ընէ մեր փրկութեան ճամբան փակող մեղքին աւերը:

Հիմա կը նայիմ թափուր գերեզմանի մուտքէն ներս, ու երկար կը դիտեմ Տիրոջ երկրաւոր կեանքին վերջին հանգրուանը: Գերեզմանին մուտքը ծածկող խոշոր քարը, որ կը խորհրդանշէր կեանքի եւ մահուան սահմանագիծը, արդէն վաղուց գլորած էր: Կեանքը յաւիտենութեան հետ դարձած էր անընդմիջելի ամբողջութիւն մը: Սկիզբն ու վախճանը ոչինչ կրնար իրարու այսքան մօտեցնել, եւ հակասութիւններ իրարու հետ ներդաշնակօրէն հաշտեցնել, որքան այս վայրը, որ ցարդ սոսկում միայն ներշնչած էր եւ մեր էութեան համար մնացած էր անձանօթ տարածք մը: Ուշադիր կ'ունկնդրեմ կեանքը ու կ'անդրադառնամ որ ամէն վայրկեան մահուան ոտնաձայնը կը լսեմ հոն: Երկիւղածութեամբ կը խոնարհիմ այդ ձայնին առջեւ ու զայն կ'ընդունիմ գրկաբաց, անձկութեամբ հաւատալով որ ան այսուհետեւ հոգիիս մէջ յաւիտենական կեանքի մը երանութեան յոյսը պիտի երգէ: Գոյութեան առաջին իսկ պահուն ու անոր հետ ծնած անուրանալի իրականութիւն մըն է մահը եւ, կարծէք, կեանքը հոսուն գետ մըն է, որ կուգայ հունաւորուել մահուան ովկիանոսին մէջ: Հոն կորչելու եւ անհետանալու՞ն համար. անհետեւի՞ք է, այդ չէ՞ վերջին նպատակը կեանքին: Իմաստը մեր գոյութեան մահու ընդմէջէն անգոյութիւն չի կրնար ըլլալ: Մարդկային կեանքը ինքնանպատակ է. ան նպատակը ինքն իր մէջ ունի: Կեանքին նպատակը կեանքն է միայն, որ աստուածաստեղծ եւ աստուածային է, ու ոչինչ կրնայ ընդհատել զայն: Աստուածային այս ամենամեծ բարիքին ուրացումը մեղքն է, որ կը միտի կեանքը կործանել մահուան մէջ: Աստուածայինն ու աստուածաստեղծը մեղքի ենթակայութենէն փրկագործելու յանձնառութիւնը, Յիսուսի խաչելութիւնն ու մահը այս նպատակին համար, նամանաւ'նդ Իր թաղման եռօրեայ գերեզմանը դուռն եղաւ յաւիտենական կեանքին, զոր լուսաւորեց Իր հրաշափառ յարութեամբ: Փրկչին յարութիւնը մահուան անհետացումը չէ, ոչ ալ մահանալու իրողութեան ժխտումն է, իբրեւ թէ մեր կեանքին մէջ այնուհետեւ նման փաստ մը ընդհանրապէս գոյութեան չ'ունենար: Անլրջութիւն եւ ուղղակի ինքնախաբէութիւն մը պիտի ըլլար ասիկա, քանի յարութենէ ետքն ալ ամէն ծնունդ մարմնապէս կը մնայ միշտ ենթակայ մեռնելու, իսկ ամէն նիւթ՝ ֆիզիքապէս փճանալու: Յիսուսի յարութիւնը նուաճո՛ւմն է մահուան, «մահուամբ մահը կոխելու» աստուածային եզակի արարք մըն է ան, փաստօրէն, անցումը կամ յաղթահարումն է ան տարածքին, որ մեզի մինչ այդ անձանօթ էր՝ կեանքն ընկալելու եւ զայն

գնահատելու իր յաւիտեանական ամբողջութեան մէջ: Քրիստոսի յարու-
թեամբ արարած մարդուն շնորհուած անմահութիւնը լծորդուած է արա-
րիչ Աստուծոյ յաւիտեանական գոյութեան գաղափարին հետ, որ խորքին
մէջ չի նուաստացնէր անցաւոր համարուած մեր երկրաւոր կեանքը, այլ
ընդհակառակը՝ գայն կը բարձրացնէ իբրեւ կարեւոր մէկ մասը այդ յա-
ւիտեանութեան: Կրօնական խորունկ փորձառութեան մեկնելով, Աստուա-
ծաշունչ մատենը նոյնպէս կուգայ մարդուն կեանքը սահմանելու յա-
ւիտեանականութեան ամբողջին մէջ, ըսելով.

«Զի Աստուած հաստատեաց զմարդն յանեղծութեան, եւ ի պատ-
կեր իւրոյ բարերարութեան արար զնա: Նախանձու բանսարկուիւն
եմուտ մահ յաշխարհ» — «Աստուած ստեղծեց մարդը անմահութեան
համար. իր բարերարութեան պատկերովը արարեց գայն: Բանսարկուիւն
նախանձովը մահը աշխարհ մտաւ⁽⁹²⁾»:

«Անեղծութիւն»ը, որ մարդու բնութեան կարեւոր մէջ շաղախն էր,
Արարչէն նախասահմանուած իրաւունք մը, մեղքով եղծուեցաւ եւ մա-
հով սահմանափակուեցաւ, անանցանելին դարձաւ անցաւոր, յաւիտե-
անականը՝ ժամանակաւոր, անմահութեան համար ստեղծուածը՝ մահկա-
նացու: Յիսուսի փրկագործ տնօրինումը՝ խաչին վրայ իր թափած արիւ-
նով, մարդը մեղքերէն սրբեց, վերացուց Արարչին եւ արարածին միջեւ
գոյացած անկամրջելի հեռաւորութիւնը, որպէս մարդ իր անձին մահով
մահը նուաճեց, խորտակեց ազատութեան իր արժէքին մէջ հոգին արգե-
լափակող դժոխքին դարպասները, եւ իր հրաշափառ յարութեամբ մար-
դը վերականգնեց աստուածային յաւիտեանական սիրոյ եւ միութեան
մէջ: Այս աւետիսն է որ կուտայ Յիսուսի թափուր գերեզմանին մուտքը
ծածկող վէմին վրայ նստած լուսագգեցտ հրեշտակը գերեզմանի առաջին
այցելուներուն՝ իւզաբեր կանանց, իսկ անոնց միջոցով համայն աշխար-
հին եւ մարդկութեան. «Ինչո՞ւ կը փնտռէք ողջը մեռելներուն մէջ, այս-
տեղ չէ, այլ յարութիւն առաւ»: Արդարեւ, Յիսուսի կեանքը չգերեզ-
մանուեցաւ մահով, այլ նոր սկիզբ մը ունեցաւ իր նորաստեղծ կեանքին
յաղթանակով: Մահն իր իշխանութեամբ չկրցաւ խորտակել աստուածա-
յինին հետ միացած Յիսուսի մարդկային բնութիւնը. Ան իր միաւորու-
թեան, իր աստուած-մարդկային անձնաւորութեան եւ գոյութեան մէջ
անգոյութեան վերածուելու չդատապարտուեցաւ, այլ դարձաւ եւ մնաց
միշտ խնկելի, համբուրելի եւ պաշտելի ներկայութիւն՝ մեզի եւ մեր
կեանքին համար: Այս անհամեմատելի եւ հզօր երաշխիքն է որ կ'աւետէ
յարութեան պատգամաբեր հրեշտակը մեր սրտի ու հոգիի ամենասուրբ
խորանին, թէ Յարուցեալը՝ Քրիստոս հոն ներկայ է իր աստուած-մարդ-
կային մարմնով, խաչի բեւեռներուն սուր գամերէն իր ձեռքերուն եւ
ոտքերուն վրայ ստացած նշանով, եւ կողին մէջ գեղարդին բացած խո-
րունկ վէրքով: Հաւատքին լոյսով պէտք է գինք տեսնել, Իրեն հանդիպել
ու սրտի խորքերէն ճշմարտապէս դաւանել, կրկնելով՝ «Տէ՛ր մեր եւ

Աստու՛ած մեր»:

ԹԱՓՈՒՐ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ԵՒ ԲՈՒՆ ԿԵԱՆՔԻՆ՝ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Արդ, մարդկային տկարութիւնս կեանքի սահմանագիծը խորհրդանշող այդ մուտքէն յառաջանալու հիմնական խոչընդոտ մըն է, գաղափարն իսկ սոսկում կը պատճառէ, սակայն լոյս հաւատքով զօրացած, ինքնամփոփ աղօթքով եւ արցունքի փղծկումներով կ'ուղղուիմ սուրբ գերեզմանի առանձնութենէն ներս՝ յօժարակամ կորսնցնելու անձս, որ պէսզի զայն վերագտնեմ Քրիստոսի փրկարար ներկայութեան մէջ:

Այժմ, իւղաբեր եւ սուրբ կանանց օրինակը գրաւական ունենալով, սրտիս անուշաբոյր իւզն ու խունկը Քեզ կը մատուցանեմ, իմ յարուցեալ Քրիստոս, գղձմի եւ ապաշխարութեան կեանքիս քուրային մէջ մաքրէ զիս մեղքերէս, սրբութեանդ օծութեամբ եւ հրաշափառ յարութեանդ կենսաբաշխ լոյսով ձուլէ իմ աստուածաբեալ գոյութիւնը, եւ արարչական ողորմածութեան ու անհուն մարդասիրութեան երկնաւոր փառքովդ յիշէ Տէր Աբէլ Մանուկեան Քահանան՝ ամենայետինը եւ նուաստագոյնը Փրկչական Մարմնիդ ու Արեանդ Խորհուրդով հիմնուած Ս. Եկեղեցիիդ Ուխտի սպասաւորներէն:

ԱՂՕԹՔ ԵՒ ՓԱՌԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ո՛վ Տէր, աստուածային վեհութեանդ եւ սրբութեանդ դրոշմը թող մի՛շտ ներկայ ըլլայ կեանքիս բոլոր պահերուն՝ ուրախութեան եւ տխրութեան, յաջողութեան եւ յուսահատութեան, բարի բոլոր մտածումներուս, խօսքերուս եւ գործերուս մէջ: Թոյլ տո՛ւր, խաչիդ գահաւորակին վրայ եւ հոգիիս լուսեղէն մսուրին մէջ տեսնելու ճարագայթարձակ դէմքդ: Մի՛ դատեր զիս եւ մի դասեր անապաշխար մեղաւորներու շարքին, որոնց բժոտ աչքերը չեն կրնար տեսնել ահաւոր եւ անստուեր լոյսիդ պայծառութիւնը: Հրաշափառ յարութեանդ լոյսէն միայն նշոյլ մը ծորէ էութեանս մէջ եւ փոխարկէ անձս ի բարին, որպէսզի չդադրիմ երբեք զՔեզ օրհնելէ, գովելէ եւ փառաւորելէ կեանքիս բոլոր օրերու ընթացքին, մինչեւ հետդ անբաժանելի միութիւն:

Ո՛վ Տէր, գտնուելով Գերահրաշ, Սուրբ եւ Հրաշափառ Յարութեանդ Տօնին դէմ յանդիման, առկայ մատեանիս մէջ հաւատքիս այս նկուն, բայց մաքուր անդրադարձն ընդունէ իբրեւ համեստ աղօթք եւ պատարագ մը, որ Քեզի կը բարձրանան խոնարհ սրտէ եւ յօժար հոգիէ: Մեր կեանքի խաւարչտին ճամբաներուն եւ գոյութեան վրայ թո՛ղ յաւէտ ճառագայթեն հրաշալի յարութեանդ շնորհները: Մեր մէջ սուրբ թող ըլլայ Քու անունդ եւ կատարուի՛ կամքդ Քու պայծառ օրինակիդ համաձայն՝ Հօր տնօրինութեան կատարեալ եւ ճշմարիտ հնազանդութեամբ: Քեզմով մի ըլլանք, ինչպէս որ Դուն մի ես Հօրդ հետ, Քու աստ-

ուածային եւ փրկարար ներկայութեանդ դառնանք նուիրեալ վկաներ մեր կեանքին մէջ եւ համայն աշխարհին վրայ: Ամէն:

Դոկտ. Արէլ Քինյ. Մանուկեան

(Շար. 3 եւ վերջ)

ԾՆԹ. -

76. Տե՛ս Մտ. ԻԸ. 20:

77. Տե՛ս Մկ. ԺԶ. 20:

78. Տե՛ս Գործք Ա. 11:

79. «Որովհետեւ ես կենդանի եմ, եւ դուք ալ կենդանի պիտի ըլլաք» (Յով. ԺԳ. 19) կը հաւաստիացնէ Յիսուս իր աշակերտներուն: Պէտք է մոռնալ նաեւ Յիսուսի յստակ ու մեկին պատասխանը փարիսեցիներու հարցումին, թէ՛ «Աստուած մեռելներուն Աստուածը չէ, այլ՝ ողջերուն» (Ղկ. Ի. 38.): Աստուած արարող, կենարար եւ կենսատու ներկայութիւն է իր յախտեցական գոյութեամբ, իրմով եւ իր լինելիութեան մէջ եւ ու կենդանի կը մնան բոլորը, ինչպէս կը վկայէ Յովհաննու Աւետարանը՝ ինքն է «Ճանապարհը, ճշմարտութիւնը եւ կեանքը» (Յով. ԺԳ. 6):

80. Հմմտ. Ելից Խ. 34-38, ՂԼ. ԺԶ. 2:

81. Տե՛ս Ելից Խ. 35:

82. Հմմտ. Մտ. ԺԷ. 1-8, Մկ. Թ. 1-8, Ղկ. Թ. 34-35:

83. Հմմտ. Մտ. ԺԳ. 22-36, Մկ. Զ. 45-52, Յով. Զ. 15-21:

84. Հմմտ. Մտ. ԺԳ. 13-21, Մկ. Զ. 30-44, Ղկ. Թ. 10-17, Յով. Զ. 6-14:

85. Տե՛ս Մտ. ԺԳ. 27:

86. Տե՛ս Մտ. ԺԳ. 30:

87. Տե՛ս Մտ. ԺԳ. 31:

88. Հմմտ. Մկ. Զ. 48:

89. Այս իմաստով, կարեւոր տեղեկութիւն է նաեւ Յիսուսի Նագարէթի ժողովարանին մէջ ունեցած ելոյթը, որուն համար հրեաները զայրացած գինգ դուրս կը տանին՝ բարձր ժայռէն վար նետելով սպաննելու: Բայց Յիսուս այդ ամբոխին մէջէն անցնելով կ'անհետանայ (Ղկ. Գ. 29): Սոյն միջադէպն ալ պերճախօս վկայութիւն մըն է այն մասին, որ Յիսուս իր աստուածային զօրութիւնը կը կիրարկէ նաեւ իր անձին վրայ՝ մարմնաւոր սահմանափակումէ անարգել դուրս գալու, այս պարագային, իր դէմ նիւթուած մահուան վտանգէն խուսափելու համար:

90. Տե՛ս Մտ. ԺԳ. 33:

91. Հմմտ. Յով. ԻԱ. 29:

92. Հմմտ. Իմաստ. Սող. Բ. 23-24:

ՀԱՐԿ Է ՄԵՉ ՍՐՔԱՆԱԼ

Ահաւոր բան է հատել Աստրծուց
Հոչակ ձեռք բերել աստուածաբանի,
Բայց վարժով լինել գող եւ անառակ,
Ծառայ դիւային դիւքանկների պիղծ:

Մեզ պէտք են ոչ թէ աստուածաբաններ,
Այլ՝ Աստծոյ կամփին հպատակուողներ,
Նրան պաշտողներ հոգով նշմարիտ,
Նրա գօրութեամբ վշտեր ամոռող
Ծառաներ անկեղծ հօտին բանաւոր:

Աստուած խորհուրդ է մեծ, սփանչելի
Եւ իր բնութեամբ՝ անպարագրելի:
Բարձրագահ հոգիք տենչում են նրան,
Տենչում անդադար, ապրելու համար
Անկորնչելի կեանքով պատուական:

Թէ որ ուզում ենք իմաստուն դառնալ
Պէտք է լցուենք նախ Տիրոջ երկիւղով,
Իսկ թէ ուզում ենք մէկին սրբացնել,
Ի՞նչ իրաւունքով, եթէ մենք չունենք
Բուրմունքը անոյշ Տիրոջ սրբութեան,
Սէրն անանձնական հանդէպ մարդկութեան:

«Ի սրբութիւն սրբոց»,
Սրբութիւնը պատկանում է ինքնին
Իրենց իսկ վարժով սրբացածներին,
Իսկ երբ փորձում ենք դիպչել սրբութեան,
Հարկ է նախապէս մաքրենք մեզ բոլոր
Չար խորհուրդներից չարի սերմանած
Եւ եսակենտրոն պիղծ արարքներից:,
Հարկ է սրբանալ, որ կարողանանք
Սրբութեան մասին հատել համարձակ
Կամ սրբադասել արժանիներին:

Յակոբ Ա.ր. Գլնեան

ՀԱՅ ՄՕՐ ՏԱՐԻ

2013

ՊԱՏՊԱՄ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
(ՄԱՍ Բ)

Զօն Վեհափառին

Շատ կը յարգեմ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի այս ձեռնարկը՝ հայ մայրը առանձնացնելու եւ դայն վերարժեւորելու ձգտող:

Վեհափառը 2013 տարին «Հայ Մօր տարի» հռչակելով՝ նշած է որ Ս. Աստուածամայրը տիպարն է մայրութեան:

Ոչ միայն կիներու պանծացում կը տեսնենք հոս, այլ հայ մայրը կ'ըլլայ օրինակող Ս. Մարիամ Աստուածածինի ընդունած մայրութեան:

Աւետման «այո»ն կու դայ պայծառացնել հայ մօր սուրբ ճակատը եւ հայ մայրը կ'երկրպագէ Մարիամին իր կուռ հաւատքին պատճառով:

«Այո» ըսել, ծննդաբերել ազատ կամքով մը, եւ Աստուած մարդ դարձաւ: Մայրեր պիտի ծնին զաւակներ, որոնք քրիստոնէական կեանք պիտի ունենան:

Հայ Եկեղեցին կ'ըսէ թէ «եթէ Աստուած չմարդանայ, մարդը չի կրնար աստուածանալ»: Այսպէս վարդապետական լեզուն կը յանգի միշտ հոգեւոր փորձառութեան: Առանց Քրիստոսի, ամբողջապէս մարդ եւ ամբողջապէս Աստուած, չկայ կարելի միացում մարդուն եւ Աստուծոյ միջեւ:

Հոգեւոր կեանքը հիմնուած է ուրեմն Մարդեղութեան խորհուրդին վրայ. «Աստուած մարդ կը դառնայ»: Այսպէս կենսական է վերագտնել Աստուածածինի էական տեղը, առանց որու Մարդեղութիւնը կարելի չէ: Առանց Կոյս Մարիամին, եւ աստուածային Բանին իր մէջ եկաւորութեան ընդունումին, մարդկութիւնը ոչ կը փրկուէր, ոչ ալ կ'աստուածանար: Արդ աստուածացումը եւ փրկութիւնը հայ քրիստոնեային հոգեւոր շօշափելի փորձառութիւնն են:

Շատ Սուրբ Կոյս Մարիամը, «Աստուածածին»ը⁽¹⁾, ուրեմն կարելոր տեղ մը ունի հայ Եկեղեցւոյ ծիսական եւ հոգեւոր կեանքին մէջ: Միջնորդի իր դերը հոն շեշտուած է: Աստուածամայրը բոլոր հաւատացեալներու հոգեւոր կեանքին մաս կը կազմէ: Այդպէս պէտք է ըլլայ: Ան սերտօրէն կապուած է հայ հոգեւոր վաւերական փորձառութեան հետ: Հետեւաբար հայ մայրերուն պատասխանատու ընթացքին հետ կ'առնչուի:

Ինչպէս Վեհափառը ցուցուցած է բացայայտ կերպով պատգամի Բ. բաժինին մէջ, Եկեղեցւոյ Հայրերը, ըլլան անոնք ընդհանրական թէ հայ, հասկցած են թէ մօր մեծութիւնը կ'աղերսուի Մարիամի մեծութեան հետ, անոր եզակի դերին, գործօնեայ եւ առաջնակարգ՝ մարդկութեան փրկութեան համար, հայ մօրմէն կը սպասուի նոյն «այո»ն, որ կը ջնջէ առա-

Ղին Եւային Աստուծոյ ուղղած «ոչ»ը:

Հայ Եկեղեցին կը հռչակէ թէ Բանին Մարդեղութիւնը ոչ միայն Հօր գործն էր, անոր առաքինութեան եւ Հոգիին, այլ նաեւ Կոյս Մարիամին կամքին եւ հաւատքին գործը: Առանց Անարատին զիջողութեան, առանց իր հաւատքին, ազատակամութեան օգնութեան, Մարդեղութիւնը նոյնքան անիրականալի էր որքան առանց երեք Աստուածային Անձնաւորութեանց: Ինչպէս ընտանիքին մէջ հայրն ու մայրը մէկ ամբողջութիւն կը ներկայացնեն, նոյնպէս ալ երկնաւոր Հօր հետ Մարիամ կը համագործակցի:

Վերջապէս Վեհափառ Հօր հրանալի հռչակագիրը աւելի հեռուն կ'երթայ: Մարիամին «այո»ն որ կը յայտնուի Հին Ուխտի Տաճարին մէջ իր մուտքով, կ'արդարանայ Աբրահամի «այո»ով, որ Սուրբ Երրորդութեան պատկերը կը տեսնէ իր սեղանին երեք հրեշտակներուն մէջ. Աբրահամի «այո»ն որ կ'ընդունի զհաբեբել իր միակ զաւակը՝ Իսահակ, ինչպէս Աստուած պիտի ընդունի ինքն ալ զհաբեբել Իր միակ Որդին՝ Յիսուս Քրիստոս: Աստուածածինը իր մէջ կը ստանայ Երրորդութեան գործը եւ իր Որդին կը նուիրէ խաչուելու: Այսպէս, հայ մօր կեանքը պիտի ըլլայ ոչ միայն առաքինի եւ քրիստոնէական, այլեւ ազգային կեանքի մէջ դերակատարութիւն պիտի ունենայ:

Յովհան Մանգակունի հայ մայրը կը կոչէ «մայրերու մայր», ինչ որ Ս. Կոյսին համար ալ գերազանցապէս կը պատշաճի:

Եկեղեցւոյ Հայրերուն վկայութիւնը տպաւորիչ է եւ համահունչ: Անոնց ներքին համոզումին խորունկ իմաստը հիմնուած է իսկական Աւանդութեան հանդէպ հաւատարմութեան վրայ: Մէջբերումները շատ ճոխ են եւ հարուստ:

«Այո»: Ըստ հայ Եկեղեցիին աստուածաբանութեան, Մարդեղութիւնը կրնայ գոյացուիլ մարդկութեան համար իր բերած փրկութեան հետ՝ միայն Կոյս Մարիամի այս ընդունումով:

Այս ընդունումը արժէք ունի բացառապէս եթէ ան եղած է ուրիշ մարդերու նմանող մարդկային անձի մը կողմէ, սկզբնական մեղքով ծնած:

Աստուածածինի մեծութիւնը հոս կը կայանայ. Աստուածածինը մարդկութիւնը յանձնառու կը դարձնէ այս «այո»ով, քանի որ, հակառակ մարդոց մեծամասնութեան եւ կրնանք հաստատել թէ բոլոր մարդոց — որովհետեւ նոյնիսկ ամէնէն մեծ սուրբերը մեղանչած են Աստուծոյ առջեւ — ան չ'իյնար իր անարատ կեանքին մէջ, հակառակ հասարակաց բեռին, որ ան կը կրէ մինչեւ Աւետում:

Մարօ Մարգարեան իր հոգեգմայլ բանաստեղծութեամբ, արժանաւոր յարգանքով մը կը բարձրացնէ հայ մայրը, ոտքի կանգնող Աւետման սքանչելի խորհուրդը ըսող, փրկարար դերով:

ԽՕՍՔ ՄՕՐՍ ՀԱՄԱՐ

Կանգնի՛ր այդպէս,
Կանգնի՛ր այդպէս
Ամէն տեսակ դժուարութեան
Դրժումի դէմ,
Կանգնի՛ր այդպէս
Ամէն տեսակ մոռացութեան,
Մերժումի դէմ,
Կանգնի՛ր այդպէս:

Կանգնի՛ր ջահել վաղ հասակից,
Օրօրօցի կողքին կանգնի՛ր
Ու նուիրուի՛ր
Քո մեծ դերին.
Մի օր յետոյ քո պսակից
Հոգսի ժայռերն ա՛ռ ինքնակամ
Փոքրիկ ու նեղ քո ուսերին:
Եւ դիմացի՛ր, եւ դիմացի՛ր
Քո մեծ սիրով,
Քո մեծ հոգով,
Բոլորի դէմ ճամբայ բացի՛ր,
Դու՝ բոլորից
Փխրուն ու նուրբ
Եւ դիմացկուն դու բոլորից.
Դու՝ սրբից սուրբ,
Դու՝ սիրուց սէր,
Պինդ, աներեր դու բոլորից:
Դու՝ նուիրող միայն անվերջ,
Ու ոչ մի բան չպահանջող,
Դու՝ սէր սիրող
Ամենուրէք,
Ամէն տեղից դու տուն կանչող,
Ամենանուրբ ընկալումով քո մայրական՝
Խոտորումից,

*Յաւից,
Դաւից,
Որդիներդ փրկի՛ր, հանի՛ր,
Եւ քո սիրով արեգական
Հայրենի տունը պահպանի՛ր.
Կանգնի՛ր այդպէս.
Կանգի՛ր այդպէս⁽²⁾:*

Թամար Տանապետեան

ԾՆԹ.

1. Այս բառը հոչակուած է Եփեսոսի ժողովին (431):
2. Տե՛ս ՄԱՅՐԵՐԻՆ՝ Զօն հայ մայրերին՝ Հայ կնոջ տարուայ առիթով, Թեհրան 2010, էջ 32-33:



ՅՈՎՍԷՓ՝ ՄԱՐԻԱՄԻ ԱՄՈՒՄԻՆԸ

Նոր Կտակարանի սրբազան հեղինակներ սակաւ տեղեկութիւն տուած են Նազարէթի Յովսէփի մասին, իբրեւ Մարիամի ամուսինը եւ Յիսուսի հայրը: Միայն Մատթէոս Առաքեալ աւելի խօսած է Յովսէփի ինքնութեան մասին, ապացուցանելու որ ան Դաւիթի սերունդէն սերած է (Մտ 1.20, Ղկ 2.4) եւ Յիսուսի ծնունդով կատարուած է Եսայիի հետեւեալ մարգարէութիւնը:

«Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի եւ զայն պիտի կոչեն Էմմանուէլ» (Ես 7.14, Մտ 1.23):

Յիսուսի ծննդեան դէպքի նկարագրութեան մէջ, Մատթէոս եւ Ղուկաս աւետարանիչներ Մարիամ Յիսուսը յղացած կը դաւանին Ս. Հոգիէն:

Մատթէոս կը վկայէ.

«Այսպէս պատահեցաւ Յիսուս Քրիստոսի ծնունդը: Իր մայրը՝ Մարիամ, նշանուած էր Յովսէփի հետ, սակայն նախ քան ամուսնութիւնը Մարիամ յղի մնաց Սուրբ Հոգիէն» (Մտ 1.18):

Իսկ Ղուկաս կ'ըսէ.

«Աստուած Գաբրիէլ հրեշտակը ղրկեց Գալիլեայի Նազարէթ քաղաքը, կոյսի մը մօտ, որ նշանուած էր Դաւիթի սերունդէն Յովսէփ անունով մէկու մը հետ, ու անոր հաղորդեց. Սուրբ Հոգին քեզի պիտի գայ եւ բարձրեալին զօրութիւնը քու վրադ պիտի հանգչի, ուստի ծնելիք զաւակդ սուրբ է եւ Աստուծոյ Որդի պիտի կոչուի» (Ղկ 1.26, 35):

Մատթէոսի աւետարանին մէջ հրեշտակը Յիսուսի ծնունդը աւետած է Յովսէփի, մինչ Ղուկասի աւետարանին մէջ, հրեշտակի աւետումը եղած է կոյս Մարիամին:

Մատթէոս Յովսէփի եւ Մարիամի ամուսնութեան պարագան հիմնաւորած է համաձայն Մովսիսական օրէնքի տրամադրութեան (Բ.Օր 22.24): Ըստ հրէական սովորութեան, զոյգերու ամուսնութիւնը երեք փուլէ անցնելու էր.

ա. Յանձնառութիւն. մանչ եւ աղջկան երաշխաւորութիւնը ծնողներու հաւանութեամբ կը կատարուէր անոնց երեխայութեան միջոցին:

բ. Նշանախօսութիւն. ծնողներու յանձնառութիւնը քննարկումի կ'ենթարկուէր: Եթէ աղջիկը յօժար ըլլար՝ կապը տարի մը եւս կը շարունակուէր, եւ անոնք կը ճանչցուէին որպէս այր եւ կին: Ապա, եթէ այդ միջոցին անհամաձայնութիւն գոյանար եւ բաժնուիլ ուզէին, անոնք պարտաւոր էին ամուսնալուծուիլ:

գ. Իրական ամուսնութիւն. ատիկա տարի մը յետոյ տեղի կ'ունենար եւ որպէս այր եւ կին կը վայելէին ամուսնական կեանքի օրինական բոլոր իրաւունքները:

Ահաւասիկ, այս շրջանի միջոցին Յովսէփ կ'իմանայ Մարիամի

յղութիւնը, ծնելիք Որդին պիտի ըլլայ աշխարհի Փրկիչը, «որ իր ժողովուրդը պիտի փրկէ բոլոր անօրէնութիւններէն» (Մկ 130.8):

Գաբրիէլ հրեշտակապետին Յովսէփի յայտնութեամբ եւ Մարիամի յղութեան մասին տրուած սքանչելակերպ բացատրութեամբ, կը հաստատէ Օրմանեան Սրբազան.

«Յովսէփի միտքը լուսաւորուեցաւ եւ սիրտը հանդարտեցաւ, կինը արձակելու խորհուրդը հեռացուց, Մարիամը իբր օրինաւոր կին պահեց, բայց անոր կուսութիւնը յարգեց, եւ կոյս մօր եւ կուսածին որդւոյն պաշտպան ու պահապան եղաւ, իսկ արտաքիններէն իբրեւ Մարիամու այր եւ Յիսուսի հայր ճանչցուեցաւ» (Համապատում, էջ 6):

Մատթէոսի եւ Ղուկասի վկայութիւններէն կը գիտակցինք, որ այնուհետեւ Յովսէփ սիրայօժար գործադրած է հայրական իր պարտականութիւնը ու պարտաւորութիւնները: Օրինակի համար, Յիսուսի ծիսական մաքրութեան աւարտին Մարիամի ընկերակցութեամբ ճամբորդած է Երուսաղէմ, Մանուկը Տիրոջ ընծայելու (Ղկ 2.22): Հերովդէս թագաւորի հրահանգած Իսրայէլի մանուկներու ջարդէն ազատելու մտահոգութեամբ Յիսուսը փախցուցած է Եգիպտոս (Մտ 2.13-16) եւ միայն Հերովդէսի մահէն ետք հրեշտակի թելադրութեամբ վերադարձած են Նազարէթ (Մտ 2.19-23): Ամէն տարի ընտանեօք Երուսաղէմ մեկնած են ներկայ գտնուելու Զատիկի տօնակատարութեան (Ղկ 2.41-43):

Յիսուս 12 տարեկանին յայտարարեց իր Որդիութիւնը, երբ իր ծնողներուն հետեւեալ պատասխանը տուաւ.

«Ինչ^ո՞ կ'ըսես որ ես զիստուէիք, չէի՞ք գիտեր թէ Հօրս տան մէջ պէտք է գտնուիմ» (Ղկ 2.49):

Նազարէթի մէջ Հօրը մօտ Յիսուս զբաղեցաւ հիւանդութեամբ մինչեւ իր առաքելութեան ձեռնարկելը: Անոր եռամեայ քարոզչութեան տարիներուն, աւետարանիչներ լուռ են Յովսէփի մասին: Ս. Գիրքի մասնագէտներ հաւանական կը նկատեն անոր մահացած ըլլալը, իրենց տեսակէտը կը հիմնաւորեն ցոյց տալով մահուան խաչին վրայ Յիսուսի խօսքը ուղղուած Մարիամի եւ իր Յովհաննէս աշակերտին.

«Մայր, ահաւասիկ զաւակդ...»

Ահաւասիկ մայրդ» (Յհ 19. 26-27):

Արդարն Յովսէփ Մարիամի նման անսալով Տիրոջ պատգամին, յօժարակամ կատարեց իրեն սահմանուած պարտականութիւնը եւ արժանացաւ քրիստոնեաներու յարգանքին, իբր այրը Մարիամի եւ հայրը Յիսուսի:

Բարգէն Թօփեան

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐԸ

Անդրադառնալիս առաջ Պօղոս Առաքեալի բարոյագիտական հայեացքներուն, հարկ կը համարենք երկու խօսքով ներկայացնել Առաքեալը իր բնորոշ գիծերուն մէջ:

Բոլորին յայտնի, Աստուծոյ Եկեղեցին հալածող Սօղոս, որ յետագային դարձի ճամբով կոչուեցաւ Պօղոս, յանդուգն ու խրոխտ բնաւորութեամբ անձնաւորութիւն մըն էր: Պօղոս քաջ գիտակցելով իր երբեմնի վնասակար, քանդիչ ու կործանարար գործունէութիւնը, իր Կորնթացիներուն ուղղած թղթոյն մէջ համեստագոյնս կ'արտայայտուի իր մասին. «Ես տրուպն եմ առաքելոց, ոչ իսկ արժանի առաքեալ կոչուելու, վասնզի հալածեցի Աստուծոյ եկեղեցին» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 9):

Քրիստոնեայ աշխարհը Պօղոսին կը համարէ տասներեքերորդ առաքեալը: Պօղոսի քրիստոնէական վարդապետութեան մտածումներուն եւ ըմբռնումներուն ծանօթ ենք իր թուղթերուն միջոցաւ: Այս նամակներուն գրութեանց հիմնական դրդապատճառը նորագարձ քրիստոնեաներու եւ նորակազմ համայնքներու անլոյծ մնացած լեռնակոյտ հարցերն էին: Պօղոս ամենայն փափկանկատութեամբ եւ զգուշութեամբ կը խրատէ, կը թեւադրէ, կը յորդորէ, կը դաստիարակէ ու անոնց բազմապիսի հարցումներուն կը ջանայ ուղիղ ու շինիչ պատասխաններ հայթայթել:

Արդ, Պօղոս, ինչպէս բացորոշ կերպով մատնացոյց կ'ընեն իր նամակները, խիստ մտահոգ է նորագարձներու հոգեւոր-բարոյական կեանքով, եւ իր կարելին կ'ընէ կարգ ու կանոն մտցնելու այդ նորաբողբոջ գաղութներէն ներս: Խիստ հետաքրքրական ու յատկանշական կը գտնենք Կորնթացիներուն ուղղուած թուղթը, ուր ժողովուրդը զէմ յանդիման կը գտնուի բազմատեսակ հարցերու եւ խոչընդոտներու: Բայց նախ երկու խօսք Կորնթոսի մասին:

Կորնթոս քաղաքը կը գտնուէր Աթէնքէն յիսուն մղոն արեւմուտք եւ հիմնականին մէջ կը ծառայէր իբրեւ վաճառականական կեդրոն: Անոր մօտ էր Աֆրոդիտէի նշանաւոր տաճարը: Աֆրոդիտէն, ինչպէս գիտենք, սիրոյ դիցուհին ըլլալով, հրապուրած ու գրաւած էր երկրպագուներու եւ պաշտօնամատոյցներու հոյլ մը: Կորնթոսը քրիստոնեայ կազմակերպեալ առաջնակարգ գաղութներէն մէկն ըլլալով, անոր բնակիչները ենթարկուած էին բազում փորձութեանց ու գայթակղութեանց՝ մասնաւորաբար բարոյական գետնի վրայ: Պօղոս մէկուկէս տարի Կորնթոսի մէջ տենդազին փարուած ըլլալով իր նուիրական աշխատանքին, յաջողած էր քրիստոնէական հաւատքի սերմեր ցանկնով ուղղահաւատ հետեւորդներ ունենալ: Անոր մեկնումով սակայն շփոթութիւն ստեղծուած էր համայնքին մէջ, եւ այդ պատճառով կուր, վէճ ու վիճաբանութիւն անպակաս դարձած էին: Բարոյական անկարգութիւններն ու սան-

ձարձակութիւնները բազմացած էին ու տարածուած, իսկ եկեղեցւոյ միութիւնն ու կարգապահութիւնը՝ խախտած:

Պօղոս այս ամբողջին հաղորդակից կ'ըլլար իրեն ուղղուած նամակով մը, որուն պատասխանին մէջ առաքեալը կ'անդրադառնար օրէնքի, արդարացման, յաւիտենական փրկութեան, ամուսնութեան, ամուրիութեան, աշխարհի կատարածի, հանդերձեալ կեանքի, յարութեան եւ այլ կարեւոր հարցերուն: Տեղին է ըսել, որ Պօղոսի գրութիւնները լի են եկեղեցական, աստուածաբանական, վարչական եւ հովուական ցուցմունքներով եւ խրատներով:

Գիտական աշխարհի մէջ, շատերուն համար Պօղոս խիստ վիճելի անձնաւորութիւն մըն է. այլք, թիւր մեկնաբանութիւն մը տալով անոր գրութեանց զինք դատապարտութեան սիւնին կը դամեն:

Ներկայիս, երբ դէմ յանդիման կը գտնուինք Պօղոսի շուրջ քսան դարեր առաջ գրուած նամակներուն, անմիջապէս ի միտ բերելու եւ գիտակցելու ենք որ անոնք գրուած ու յղուած են իր ժամանակակիցներուն եւ ոչ թէ անպայման՝ ապագայ սերունդներուն: Ջայս ըսելով սակայն երբեք բացառած ու ժխտած չենք ուզեր ըլլալ այն ճշմարիտ իրողութիւնը, որ անոր գրութիւններուն մեծ մասը դեռեւս կը պահեն իրենց արժէքը, թարմութիւնն ու այժմէութիւնը: Աւելցնելու ենք նաեւ որ ներկայ ժամանակաշրջանի գիտական, հասարակական, քաղաքական, մշակութային ու ընկերային կեանքի պայմանները հիմնովին տարբեր են առաքեալի շնչած ու գործած ժամանակներու պայմաններէն: Առաքեալին հաղորդած մտքերը հետեւաբար չխեղաթիւրելու եւ այդպիսով անհասկացողութեանց դուռ չբանալու համար հարկ է որ կարենանք նորագոյն լեզուով թարգմանել զանոնք, այլապէս անոնցմէ մի քանիսը կրնան մեզի ներկայանալ ժամանակավրէպ ու ոչ կիրարկելի:

Պօղոսի բարոյագիտական կարգ մը ուսմունքները խարսխուած են հին օրինաց վրայ: Առաքեալը հին Կտակարանն ու Քրիստոսի նորագոյն պատգամները իբրեւ հիմնակէտ ունենալով համարձակօրէն յորդորներ կը բաշխէ, հրահանգներ կը ճամբէ եւ հանրութիւնը զգաստութեան կը հրաւիրէ:

Այս գրութեան մէջ մենք հանգամանօրէն պիտի անդրադառնանք Պօղոս Առաքեալի կողմէ արծարծուած բարոյագիտական հարցերուն: Ըստ այդմ, մենք պիտի քննարկենք հետեւեալ նիւթերը.

- Ա. Անբարոյականութիւն եւ Մծղնէութիւն
- Բ. Ամուսնութիւն եւ Կուսութիւն
- Գ. Ամուսնալուծում
- Դ. Սեռային ժուժկալութիւն
- Ե. Միասեռականութիւն
- Զ. Մասնաւոր Հարցեր
1. Կանանց Քողը

2. Այրերու Երկար Մազը

3. Կրներու Լուռութիւնը եւ Հնազանդութիւնը

Ա. ԱՆԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԾՂՆԷՈՒԹԻՒՆ: Պօղոս կը թելադրէ Հկենակցիլ պոռնիկներու հետ եւ նոյնիսկ հացակից չըլլալ անոնց: Ընդզգումով եւ ցատումով կը խօսի այս մասին որովհետեւ անոր ակնարկութիւնը պարզ ու սովորական անբարոյականութենէ կ'անցնի արենակիցներու մարմնական միութեանը, որ է՝ ազգապղծութիւն կամ մծղնէութիւն:

Պօղոսի բացատրութիւնը անբարոյականութեան մասին յստակ է. գեղեցիկ ու աստուածաբանութեամբ յագեցած. «Ձեր մարմինները անդամներն են Քրիստոսի: Արդ, առնելով Քրիստոսի անդամները՝ պոռնիկի՞ անդամներ պիտի դարձնէք: Քա՛ւ լիցի» (Ա. Կորնթ. Զ. 15): Այսպիսի մեղք մը իրականին մեղանշում մըն է մարմնին դէմ, կ'աւելցնէ առաքեալը, վասնզի «ձեր մարմինները տաճար են Հոգիին՝ որ ձեր մէջն է եւ զոր ընդունած էք Աստուծմէ. եւ դուք ձեր անձին տէրը չէք, որովհետեւ գինո՛վ գնուեցաք» (Ա. Կորնթ. Զ. 19):

Գալով մծղնէութեան, ան կը յայտնէ թէ հեթանոսներուն մօտ անգամ չի պատահիր որ «մէկը ապրի իր հօր կնոջ հետ» (Ա. Կորնթ. Ե. 1): Այնուհետեւ, կը կշտամբէ գանոնք ու կը դպչի անոնց ինքնասիրութեան ու հոգեւոր հպարտութեան. «Եւ դուք հպարտ էք. աւելին. չէք ալ զգար որ ձեր մէջն վերնայ ան՝ որ այդ արարքը գործեց» (Ա. Կորնթ. Ե. 2): «Լաւ չեն ձեր այդ պարծանքները», կ'եզրափակէ առաքեալը, «չէ՞ ք գիտեր թէ քիչ մը թթխմոր կը խմորէ ամբողջ գանգուածը: Մաքրեցէ՛ք, մէկդի՛ նեակեցէ՛ք հին խմորը, որպէսզի ըլլաք նոր գանգուած, իբրեւ թէ առանց թթխմորի էք» (Ա. Կորնթ. Ե. 6-7):

Մեր եկեղեցոյ լուսամիտ Հայրերը անբարոյական (այստեղ՝ շնութիւն եւ պոռնկութիւն) արարքներու համար կարգած էին խիստ կանոններ, ըստ որոնց, մեղանշող անձը պարտէր ապաշաւի, զղջման եւ ապաշխարութեան ճամբով եւ այլ տուգանքներու կամ պատիժներու ենթարկումով ինքզինք հոգեւորապէս վերադառնել եւ դարձի գալ: Իսկ ազգապղծութեան համար մեր եկեղեցին սահմանած էր եօթը պորտի (ներկայիս՝ հինգ) օրէնքը, որպէսզի ըստ կարելոյն, կարենար առաջը առնել մերձաւոր ազգականներու եւ արենակիցներու հաւանական կենակցութեանց:

Բ. ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՈՒՍՈՒԹԻՒՆ: Ինչպէս ներկայիս, այնպէս եւ անցեալին, ամուսնական հարցերը մարդկութեան առջեւ ծառայած ամէնէն բարդ ու կնճռոտ խնդիրները հանդիսացած են, եւ իբրեւ այդպիսին, անոնք կարօտած են լուրջ ու մանրազնին քննարկման ու բարևք լուծման:

Կորնթացւոց մէջ խմորուած էր այն համոզումը, թէ Քրիստոսի յայտնութենէն ետք այլեւս իմաստ չունէր ամուսնութիւնը եւ կարիք ալ չկար ամուսնական միութեան, վասնզի միացած էին Քրիստոսի: Գոյութիւն ունէր նաեւ այն կարծիքը, որ սեռային որեւէ տեսակի յարաբերութիւն պիտի ապականէր ու պղծէր Աստուծոյ տաճարը՝ Քրիստոսի մարմինը: Ամուսնացեալներու պարագան եւս խնդրոյ առարկայ եղած էր, որովհետեւ անոնց ալ կը քաջալերուէր կ'մ' բաժնուիլ եւ կ'մ' ժուժկալութեամբ շարունակել իրենց ամուսնական կապն ու կեանքը: Այսպիսով, ընդհանուր արհամարհանք մը կար զոյգերու օրինաւոր միութեան եւ կենակցութեան նկատմամբ, եւ նուազ գնահատանք անոր դերին՝ քրիստոնեայ հասարակական կեանքէն ներս:

Պօղոսի ըսածները հիմնովին տարբեր էին սակայն: Անոր մերձեցումը այս տեսակի հարցերուն քրիստոնէական, յատկապէս վախճանաբանական տեսանկիւնէ գիտուած էին: Ամուսնութիւնը, Պօղոսի աչքին, մեղք չէր, ոչ ալ՝ կոտորութիւնը: Անոր միակ մտահոգութիւնը սակայն աշխարհի կատարածին մօտիկութիւնն էր (Տե՛ս Ա. Կորնթ. է. 29): Իր այս ենթադրութեան ու յայտարարութեան մէջ անտարակոյս չարաչար կը սխալէր առաքեալը, որովհետեւ ոչ ոք գիտէր ժամանակներու լրման ու վախճանին մասին: Այս գաղափարը մերժուած է անցեալին եւ չ'ընդունուիր այսօր եւս, որովհետեւ խոտոր կը համեմատի Աւետարանի ոգւոյն, դարուս մտածելակերպին ու կրօնական ըմբռնումներուն:

Արդ, Պօղոս ոչ միայն չի քննադատեր ամուսնացողները, այլեւ անոնց կուտայ հիանալի հրահանգներ ու պատուէրներ: Ան կը խօսի ամուսնացած զոյգի բարոյական պարտաւորութեանց մասին: Առաւելաբար կը շեշտէ փոխադարձ անկեղծ սիրոյ, յարգանքի, հնազանդութեան եւ պատկանելիութեան քրիստոնէական առաքինութիւնները: Այստեղ թերեւս տեղին է յիշել, որ Պօղոսի Եփեսացւոց ուղղուած թղթոյն Ե. Գլուխը, որտեղ կը խօսուի ընտանեկան յարաբերութեանց եւ կանանց հնազանդութեան մասին դէպի իրենց ամուսինները, անճշդօրէն եւ անտեղիօրէն հարց կը յարուցուի ներկայ կարգ մը փափկագագ հարսնցուներու կողմէ: Այն առարկութիւնը, որ առաքեալը անհաղորդ էր յետագայ դարերու հասակական կարգի մէջ յառաջ բերելիք նոր յեղաշրջումներուն եւ փոփոխութիւններուն՝ ի նպաստ կանանց «ազատագրման» ու հաւասարազօրութեան (ընդ արանց), անընդունելի են ու մերժելի, վասնզի առաքեալին մտածումները այս մասին կը ճառագայթեն իրաւահաւասարութիւն եւ ոչ թէ ստրկութիւն, հնազանդութիւն, բայց ոչ՝ բռնակալութիւն կամ իշխանակալութիւն: «Կանայք իւրեանց արանց հնազանդ լիցին» նախադասութիւնը չ'ենթադրեր ստորակայութիւն կամ կին արմատի նսեմացում ու նուաստացում: Առաքեալը պարզապէս պատկերաւոր համեմատութիւն մըն է որ կ'ընէ այլի եւ Քրիստոսի միջեւ, երբ կ'ըսէ. «Կիները հնազանդ թող ըլլան իրենց ամուսիններուն,

ինչպէս որ Տիրոջ, քանի որ այր մարդն է գլուխը կնոջ, ինչպէս որ Քրիստոս գլուխն է եկեղեցիին. եւ ինքն է Փրկիչը այդ մարմնին» (Եփես. Ե. 22-23): Պէտք է մոռնալ որ այրերուն ալ կը պատուիրէ սիրել իրենց կիները, եւ նման համեմատութիւն եւս կ'ընէ երբ կ'ըսէ՝ «ինչպէս որ Քրիստոս սիրեց եկեղեցին եւ իր անձը մատնեց անոր համար» (Եփես. Ե. 25): Այսպիսի սիրոյ մէջ առաքեալը կը տեսնէ գերագոյն զոհաբերութիւն ու անասհման նուիրուածութիւն դէպի իրենց կիները: Մէկընդմիջտ յստակ պէտք է ըլլայ որ Պօղոսի համար այրն ու կինը լիակատար իրաւունքներով ու իրաւասութիւններով, ինչպէս նաեւ հաւասար շնորհներով (կրօնական իմաստով) օժտուած անհատներ են, եւ իբրեւ այդպիսին, անոնք պարտին իրար նկատմամբ ցուցաբերել սէր, հոգածութիւն, գուրգուրանք, հանդուրժողութեան ոգի, ինչպէս նաեւ ներողամտութեան եւ պատասխանատուութեան զգացում:

Խօսելով կուսութեան մասին, Պօղոս կը ջատագովէ ամուրի ընթացքը, որովհետեւ «ով որ կին չունի՝ Տիրոջ մասին կը հոգայ, թէ ինչպէս հաճելի ըլլայ Տիրոջ: Իսկ ով որ կին ունի՝ աշխարհի մասին կը հոգայ, թէ ինչպէս հաճելի ըլլայ իր կնոջ» (Ա. Կորնթ. Է. 32): Այստեղ մենք չենք տեսներ որեւէ արհամարհանք ամուսնութեան զաղափարի նկատմամբ, այլ պարզ շեշտ մը՝ սիրայօժար ու բոլորանուէր ծառայութեան՝ ուղղուած Տիրոջը:

Պօղոս իր ամուրիութիւնը կը համարէ շնորհ մը. «Կ'ուզեմ որ ամէն մարդ ըլլայ այնպէս ինչպէս եմ» (Ա. Կորնթ. Է. 7): Այս թելադրութեամբ հանդերձ, Պօղոս կը զգուշացնէ որ մարդիկ (չամուսնացեալներ եւ այրիներ) չբռնադատուին ու չպարտադրուին ամուրիութեամբ բոլորելու իրենց բովանդակ կեանքը, այլ ամուրիութիւնն ըլլայ կամաւոր եւ ինքնաբուխ, վասնզի արժէք չունի եթէ անձը պիտի տոչորի անվերջօրէն անմար կրակով (Տէս Ա. Կորնթ. Է. 9):

Հետաքրքրական է յիշատակել որ Պօղոս երբեկից պարծենկոտութեամբ չի խօսիր իր ամուրիութեան վրայ, եւ ամուսնութեան ալ գերադաս չի համարեր զայն: Նման բացատրութիւն մը կամ հաստատում մը կրնար պարզապէս աւելի խանգարել արդէն իսկ շփոթահար մտքերը Կորնթացիներուն, եւ նորանոր դռներ բանալ անտեղի վիճաբանութեանց:

Գ. ԱՄՈՒՄՆԱԼՈՒԾՈՒՄ: Ամուսնալուծմանց համար Պօղոս կը դիմէ Տիրոջ խօսքին: «Ամուսնացածներուն ոչ թէ ես, այլ Տէ'րն է որ կը պատուիրէ. կինը թող չբաժնուի իր ամուսինէն: ...եւ ամուսինը թող չձգէ իր կինը» (Ա. Կորնթ. Է. 11): Առանձնապէս անհաւատարմութեան պարագան շեշտուած է թուղթին մէջ եւ անոնց կ'արտօնէ բաժնուիլ: Ամուսնական սուրբ կապը կը դառնայ դառնօրէն անտանելի լուծ մը երբ յօդս կը ցնդին սիրոյ, յարգանքի, հաւատարմութեան, պարկեշտութեան եւ ներողամտութեան գեղեցիկ զգացումները. «Աստուած խաղաղութեան

կոչեց մեզ» (Ա. Կորնթ. Է. 15), կը գրէ առաքեալը: Քրիստոնէական արժէքներու կորուստով եւ ցանկալի խաղաղութեան բացակայումով կ'իմաստազրկուի ամուսանական կեանքի գոյատեւումը:

Ի դէպ, յիշենք այստեղ Յունա-Հռոմէական Դարաշրջանի (Ա. դար Յ. Տ.) ամուսնութիւնները, որ աւելի պատահական բնոյթ ունէին ու մակերեսային հիմք: Ամուսնալուծումները խիստ շատ էին ու անոնց պաշտօնական գործողութիւնները՝ դիւրընթաց: Ի հակադրութիւն հռոմէական կենցաղավարական ու բարոյագիտական օրինաց, հրէական սովորութիւնն էր չամուսնալուծել որեւէ զոյգ, վասնզի անոնց միութիւնն ու ներգաշնակութիւնը կազմուած ու օրհնուած էին Աստուծոյ կողմէ:

Գ. ՍԵՌԱՅԻՆ ԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԻՒՆ: Պօղոս անդրադարձած է նաեւ սեռային ժուժկայութեան եւ չափաւորութեան հարցին: Առաքեալը կը խօսի երեք պայմաններու մասին, որոնց ներքեւ առժամեայ «բաժանում» մը (զոյգին) կարելի է, պայմանաւ որ այն ըլլայ՝

ա. Ժամանակաւոր: Ժամանակի երկարաձգութեան պարագային անձը կրնայ փորձութեան մատնուիլ եւ անվայել ու անբարոյական արարքներու դիմել:

բ. Փոխադարձ համաձայնութեամբ: Առաքեալը դէմ է բռնութեան կամ կամքի վրայ դրուած ճնշման: Գիտակցութեամբ, համոզումով եւ համաձայնութեամբ պէտք է կատարուի այն:

գ. Աղօթքի համար: Աղօթքի, խոկման ու խորհրդածութեան, ինչպէս նաեւ ինքնամփոփման ու ինքնաճանաչման համար առանձնութիւնը կամ առանձնակեցութիւնը անհրաժեշտ երեւոյթ համարուած է. հետեւաբար, աղօթքի համար առժամեայ «բաժանում» մը յարմար դատած է Պօղոս:

Այս սովորութիւնը, զգալի բարեփոխութիւններով, դեռեւս ի զօրու է արդի պայմաններուն մէջ, բայց ոչ «բաժանում» հասկացողութեան տակ: Երեքօրեայ կամ եօթնօրեայ հոգեկրթական, հոգեւոր կեանքի վերաշխուժացման, առանձնական աղօթքներու նուիրման, ինքնահայեցողութեան, ինքնակերտման ու աճման, Ս. Գրային հատուածներու մանրագնին սերտողութեան ու մեկնաբանութեան ծրագրերներու մասնակցութեան իղձով, ու անոնցմէ լաւագոյնս օգտուելու նպատակադրումով, զոյգեր յաճախակի բացակայութիւններ կ'արձանագրեն: Այսպիսի կարծատեւ ու խիստ օգտակար ձեռնարկներ կուզան զօրացնելու եւ ամրապնդելու ամուսնական սուրբ կապը:

Ե. ՄԻԱՍԵՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: Միասնականութեան (արուներու եւ էգերու) առաջին ակնարկութիւնը կամ յիշատակումը կը գտնուի Կորնթացեաց թղթոյն մէջ, ուր կ'ըսուի. «Չէ՞ք գիտեր թէ անիրաւները Աստուծոյ արքայութիւնը չեն ժառանգեր. մի՛ խաբուիք. ո՛չ պոռնիկ-

ներ, ... ոչ իգացողներ, ոչ արուամուղներ...» (Ա. Կորնթ. Զ. 9-10): Երկրորդ հատուածը Հռոմայեցւոց թուղթին մէջ է. «Ահա թէ ինչու Աստուած զանոնք մատնեց անարգ կիրքերու. որովհետեւ անոնց էգերը բնական կարիքները փոխանակեցին անբնական կարիքներով: Նոյնպէս եւ արուները թողուցին էգի նկատմամբ բնական կարիքները, իրենց ցանկութիւններով բորբոքեցան իրարու հանդէպ. արուներուն հետ խայտառակութիւն կը գործէին» (Հռոմ. Ա. 26-27):

Պէտք է ըսել որ վաղագոյն օրինագրքերը որեւէ յիշատակութիւն չունին այս արարքին մասին: Հին Կտակարանի Տասնարանեան լուռ է: Նոր Կտակարանի մէջ եւս Յիսուս երբեւէ չ'անդրադառնար այս մասին: Հին Ուխտի մէջ միասեռականութիւնը կոչուած է սողոմականութիւն՝ առնուած Սողոմ քաղաքի անունէն (Տե՛ս Ծննդ. ԺԹ.): Դեւտացւոց գրքի մէջ (ԺԼ. 22 եւ Ի. 13) կը հանդիպինք կարգ մը օրինական միջոցառումներու եւ խիստ պատժամիջոցներու:

Ն. Ք. Զ. դարու սկիզբէն արդէն իսկ կարգ մը յիշատակումներ կատարուած են որ Յունական հասարակական կեանքէն ներս ընդունուած երեւոյթ էր արուամուղութիւնը: Պղատոնական մաքրամաքուր ու բիւրեղ սիրոյ սահմանները շղթայագերծուած ու փշրուած էին, եւ այն (իմա՛ սէրը) դասուած էր աւելի մարմնական հպումի ու հաճոյից շարքին, քան՝ բարձր, բարոյական, իմացական ու իտէալական ըմբռնումի:

Հռոմէական դարաշրջանին, որ է ըսել՝ Պօղոսի կենդանութեանը (Ա. դար), միասեռականութիւնը յատկապէս ի գործ կը դրուէր արու գերիներու վրայ: Անոնց կը բռնադատուէր իգանալ, մեղկանալ, կանացիանալ, էգի դեր ստանձնել եւ գզեցատափոխութեամբ իգականի վայել հոգեբանութիւն ու շարժուածքներ որդեգրել: Անտարակոյս, Պղատոնի ներդրումները սիրոյ մասին այստեղ կորսնցուցած կը թուէին ըլլալ իրենց հմայքն ու հրապոյրը, գեղեցկութիւնն ու նշանակութիւնը, իմաստն ու արժէքը: Այստեղ փակագծի մէջ պէտք է նշել որ Պղատոն կը ջատագովէր կանա՛նց սէրը եւ ոչ թէ՛ այր մարդկանց:

Գալով Ստոյիկեաններուն, անոնց համար առաջնակարգ տեղ կը զբաղէր բնութեան օրէնքը: Ասոնք բնութեան կամ ստեղծագործութեան ներհակ որեւէ շարժում կամ ընթացք դէմ կը համարէին իրենց համոզման ու յատկապէս՝ իմացականութեան: Բնութեան օրէնքը անփոփոխելի էր, անյեղի ու անսխալական: Մարդիկ պարտէին ապրիլ ու կենակցիլ համաձայն ստեղծուած կարգուսաքին ու բնականոն (ընդունելի) ընթացքին:

Յունա-Հռոմէական հասարակութեան գրական կարկառուն ներկայացուցիչներէն յիշատակելի են Սենեկայի եւ Տիօ Ոսկեբերանի գրութիւնները, որ մեզի կը պարզեն պատկերներ ու տեսարաններ այս մոլութեանէն: Անոնք կը դատապարտեն այդ արարքները եւ կ'այպանեն զանոնք գործադրողները:

Պօղոս առաքեալ՝ իրեն ժամանակակից բարոյագէտներու հետ միա-

տեղ, խստորէն կը մեղադրէ այդպիսի վատ արարք գործողները: Այս անբնական ցանկութիւնը եւ մղումը բռնաբարումը կը համարէ տիեզերքի եւ արարչագործութեան կարգ ու կանոնին: Հոռոմայեցոց ուղղուած թուղթէն կարելի է գուշակել որ հեթանոսները՝ իբրեւ անօրէններ, յետամուտ էին գործելու նման վատութիւններ ու արարքներ (Հմմտ. Հոռոմ. Բ. 14):

Աւելցնել է պէտք, որ բացի կրաւորական անձի շահագործումէն, միասեռականութիւնը, որ կը նկատուի իբրեւ անյագելի կիրք ու տենչ, կը նուաստացնէ անձը, կ'եղծէ ու կ'ապականէ անոր ինքնութիւնը ու կը խաթարէ անոր նկարագիրը:

Ձ. ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՀԱՐՑԵՐ:

1. Կանանց բողբ: Պօղոս առաքեալ իր Կորնթացիներուն ուղղած առաջին թուղթին մէջ կը շօշափէ կանանց գլուխը քողով ծածկելու հարցը: Ահա թէ ի՛նչ կը գրէ այս մասին. «Ամէն կին երբ աղօթքի կենայ գլխաբաց՝ իր գլուխն է որ կ'անպատուէ. որովհետեւ այնպէս կը սեպուի, իբրեւ թէ ան գլուխը ածիլած ըլլար. քանզի եթէ կինը քողով չի ծածկուիր՝ թող իր մագերը կտրէ: Իսկ եթէ կնոջ համար անյարմար է մագըր կտրել կամ ածիլել՝ թող ծածկուի քողով..., կինը պարտաւոր է քող դնել իր գլխուն, հրեշտակներուն պատճառով..., եւ դո՛ւք դատեցէք. կնոջ կը վայել՞ գլխաբաց աղօթքի կենալ Աստուծոյ առջեւ..., կինը եթէ երկար մագերով է՝ ատիկա պատիւ է իրեն համար, որովհետեւ մագերը իրեն տրուած են քողի փոխարէն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 5-15):

Պէտք է երբեւէ խորհիլ որ Պօղոսի բարոյագիտական ըմբռումները գուտ ինքնատիպ եւ ինքնաստեղծ են, եւ կամ լոկ՝ անձնական փորձառութեանց վրայ հիմնուած. այլ իբրեւ հրեայ, Պօղոս իր հետ կը բերէր հրէական, ինչպէս նաեւ հելլենական մշակոյթներու բարեպաշտական որոշ ձեւեր, տարբեր սովորոյթներ: Կանանց քողի գործածութիւնը եկեղեցիներէն ներս հրէական սովորութիւն էր որ Պօղոս յարմար ու կոկիկ գտնելով կը ջանար ներկայացնել քրիստոնեաներուն՝ ընդհանրացնելու յոյսով ու իղձով: Նշենք որ հրեայ կանանց գլուխը միշտ ծածկուած կ'ըլլար յատուկ քողով մը, յատկապէս պաշտամունքի ժամանակ, որովհետեւ հրէութեան կրօնքը՝ Յուդայութիւնը, կ'արգիլէր որեւէ կին առանց քողի: Գլխի ծածկոցը կը խորհրդանշէր ամոթխածութիւն, պարկեշտութիւն եւ ենթարկում ամուսիններուն:

Ինչ խօսք որ ժամանակներու եւ աշխարհընկալումներու հետ կը փոխուի նաեւ աստուածաբանութիւնը: Որոշ խորհրդանշաններ կը կորսնցնեն իրենց իսկական նշանակութիւնն ու արժէքը եւ տեղի կուտան նորանոր իմաստներու եւ երանգներու: Քողը ներկայիս երկիւղածութեան, ակնածանքի ու յարգանքի արտայայտութիւն է ու նշանակ: Որեւէ այլ մօտեցում եւ մեկնաբանութիւն խորթ ու անընդունելի պիտի համարուի, որովհետեւ խոտոր պիտի ընթանայ դարուս տիրող ոգւոյն,

համոզման ու մտածելաձևերին:

2. Այրերու երկար մազը: Այրերու երկար մազի յիշատակումը կը գտնուի Կորնթացոց թղթոյն մէջ. «Բնութիւնն իսկ չի՞ սորվեցնեն ձեզի, որ եթէ այր մարդը երկար մազերով է՝ ատիկա անարգանք է իրեն համար» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 14):

Այս հատուածէն կարելի է տեսնել, որ առաքելական դարաշրջանին կային այրեր որ կը սիրէին պահել ու երկարել իրենց մազերը: Առաքեալին նեղողն ու մտահոգողը հոս աւելի բարոյական ու կենցաղավարական կը թուի ըլլալ, քան՝ առողջապահական: Ան կ'ուզէ յստակ զատորոշում մը կատարել արանց եւ կանանց միջեւ: Ինքնութեանց եւ անհատականութեանց յստակեցումը կը փափաքի կատարել, որպէսզի սեռերու ենթադրեալ շփոթութիւն չստեղծուի, աւելորդ գայթակղութիւն չառաջանայ եւ բնական օրինաց ոտնակոխում ու նկարագրերու եղծում տեղի չունենայ:

3. Կիմերու լուսթիւնը եւ հնազանդութիւնը: Եկեղեցոյ մէջ կարգ ու կանոն հաստատելու միտումով ու կատարեալ կարգապահական օրէնքներ սահմանելու իղձով առաքեալը կը գրէ. «Խորը եկեղեցիներուն մէջ կիմերը լուս թող մնան, որովհետեւ անոնց արտօնուած չէ խօսիլ, այլ՝ հնազանդ ըլլալ, ինչպէս որ օրէնքն ալ կ'ըսէ» (Ա. Կորնթ. ԺԳ. 34): Տիմոթէոսին ուղղուած թղթոյն մէջ Պօղոս կը հրահանգէ. «Ես չեմ թոյլատրէր որ կիմը սորվեցնէ եւ կամ խօսքով իշխէ այր մարդերուն վրայ. այլ թող լուս մնայ, որովհետեւ նախ Ադամ ստեղծուեցաւ եւ ապա՝ Եւա» (Ա. Տիմոթ. Բ. 12-13):

Այս խօսքերը բառացիօրէն առնելով ծանրակշիռ մեղադրանքներու տակ դնել առաքեալին ու խաւարամիտ անուանել զինք՝ բացարձակապէս անարդար է ու անիրաւացի. որովհետեւ այդպիսով խեղաթիւրուած պիտի ըլլանք Պօղոսի մեզ փոխանցած աւանդն ու պատգամը կանանց դերի մասին: Որեւէ արդարակշիռ քննադատ կ'առնէ Պօղոսի ամբողջակա՛ն փաստարկումներն ու վկայութիւնները եւ զանոնք կը ներկայացնէ իրենց հարազատագոյն ձևերն ու պարունակին մէջ:

Կանանց լուսթիւն պահելու հարցը թերուղէմ վիճաբանութեանց դուռ բացած է: Ոմանք, կանանց լուսթիւնը վերագրած են հրէական կրօնքի կանանց նկատմամբ ունեցած վերապահութեանն ու խստապահանջութեանը. այլք կը խորհին թէ լուսթեան հրամանը արդիւնք է որոշ կանանց անբաւարար մտապաշարի ու գիտական նուազ պատրաստութեան:

Միանգամընդմիջտ յստակ պէտք է ըլլայ որ հեթանոսաց առաքեալը երբեք տարբերութիւն չի դնել երկու սեռերու միջեւ: Իբրեւ լաւագոյն ապացոյց մեր ըսածին, կը մէջբերենք այն հատուածը ուր կ'արտայայտուին ու կ'արտացոլուին իր կրօնական հայեացքներն ու զգացումները. «Խորութիւն չկայ ո՛չ հրեայի եւ ո՛չ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի եւ ո՛չ ազատի, ո՛չ արուի եւ ո՛չ էգի. քանի որ դուք ամէնքդ մէկ էք Քրիստոս Յիսուսով» (Գաղատ. Գ. 28):

Ասոր կ'աւելցնենք նաեւ իր թուղթերուն մէջ տեղ գտած կանանց անունները որ պատահական երեւոյթ չէ բնաւ: Իգական անուանց մերթ ընդ մերթ երեւումը ընդհակառակը ինքնին կը թելադրէ որ այդ կանայք կարեւոր ու պատասխանատու պաշտօններ ստանձնած են իրենց եկեղեցիներուն մէջ: Յայտնապէս կարեւոր են Եւոզիայի եւ Սիւնտիքի անունները, որովհետեւ այս երկուքը լծակից ու գործակից եղած են Պօղոսին՝ անոր հոգեւոր առաքելութեան մէջ:

Պօղոս երբեւիցէ չէ թերագնահատած կանանց կարեւոր դերն ու համագործակցական ոգին՝ նորակազմ համայնքներու աշխուժացման եւ ուժեղացման գործին մէջ:

Պօղոսահիմն եկեղեցիներուն մէջ կանայք հեղինակաւոր ու նախանձելի դիրքեր գրաւած են: Գործք Առաքելոցի մէջ կը յիշուին Ակիւղասն ու Պրիսկիլիան որ Ապողոսի նման հռչակաւոր ու ճարտարախօս քարոզիչին «ձշղագոյնս բացատրեցին Աստուծոյ ճանապարհը» (Գծ. Առք. ԺԸ. 26):

Պօղոս՝ Պրիսկիլային ու իր ամուսնոյն Ակիւղասին «իմ գործակիցներս ի Քրիստոս Յիսուս» (Հռոմ. ԺԶ. 3) կ'անուանէ: Նոյն Հռոմայեցիներուն ուղղուած նամակին մէջ է որ առաքելը կը խօսի ուրիշ կնոջ մը մասին. «Ձեզի կը յանձնարարեմ մեր քոյր Փիբէն, որ սպասաւորն է Կենքրացիներու եկեղեցիին» (Հռոմ. ԺԶ. 1): Այս կարգի անուններու շարքին դասուած են նաեւ հետեւեալ անունները. «Մարի» (Հռոմ. ԺԶ. 6), «Տրիփոսը եւ Տրիփոնոսը» (Հռոմ. ԺԶ. 12), «սիրելի Պրիսկիլէն» (Հռոմ. ԺԶ. 12), «Յուլիան» (Հռոմ. ԺԶ. 15), «Ապիւրա քոյրը» (Փիլ. Հմբ. 2), եւայլն:

Խիստ դժուար է անշուշտ ըսել թէ վերոյիշեալ կանայք ճիշդ ինչպիսի՞ պաշտօններով հանդէս եկած են. իբրեւ օգնակա՞ն Պօղոսի, ծառայո՞ղ, սարկաւազուհի՞: Կը խորհինք թէ կարեւորն ու կենսականը այստեղ ոչ այդքան անոնց պաշտօն է որքան անոնց կոչումը, ծառայելու փափաքն ու սէրը, նուիրումը, վստահութիւնը, գործակցութիւնը, աշխատակցելու եռանդն ու կորովը:

Պօղոս իրօք որ բարձր համարում ունէր կանանց մասին: Անոր ակնկալութիւններն ու սպասումները մեծ էին անոնցմէ: Անոնց քարոզելով ու դարձի բերելով (յիշել Լիդիա աստուածավախ կնոջ պարագան) նպատակ ունէր զանոնք մէկական մշակներ դարձնելով գործուղել զանազան շրջաններ որպէսզի տարածեն խաչեալին Աւետարանը:

Կանանց հնազանդութեան հարցը մասամբ քննարկեցինք եւ տեսանք թէ ինչպէս Տրիոջ ու ծառայի հանգամանքով չէր որ կը մօտենար առաքելալը ամուսիններու յարաբերութեանը: Հնազանդութիւն բառը հետեւաբար հպատակութիւն իմաստով չէր որ կը գործածէր Պօղոս: Եւ աւելցնենք նաեւ որ այրերուն բացառիկ իշխանութիւն չէր շնորհուեր՝ դառնալու տիրակալներ կամ բռնակալներ: Հնազանդութեան գաղափարը աւելի յանձնառում, նուիրում եւ զոհողութեան պատրաստակամու-

Թիւն կը նշանակէր:

. . .

Բարոյագիտական հարցերու քննութեան ու ճշգրիտ լուսաբանութեան համար բովանդակ Աստուածաշունչի ուսուցումները երկդիմութեամբ եւ բացայայտ անորոշութեամբ կը տառապին: Այս անստուգութիւնը կամ լռութիւնը դուռ բացած է զանազան անհասկացողութեանց, թիւր մեկնութեանց եւ անհարկի վիճաբանութեանց:

Քրիստոնէական վաղադոյն եկեղեցին երբեւէ աստուածաբանական օրինականացած կանոններ չսահմանեց բարոյական հարցերուն համար. այլ ջանաց ընտրել չարեաց փոքրագոյն ու միջին ճամբան, որ է՝ հարցերը դիտել, քննել ու լուծել ըստ պարագայի, դէպքի, վիճակի, տեղի, անձի եւ ժամանակի: Այլ խօսքով, եկեղեցին կարճ ու կտրուկ պատասխաններ ու թելադրանքներ չտուաւ, ոչ ալ հրահանգներ ու անբեկանելի վճիռներ արձակեց: Կասկած չկայ որ դարերու հոլովոյթին մէջ բարոյագիտական մարզէն ներս նոր ըմբռնումներ սկսան որդեգրուիլ շնորհիւ ինքնուրոյն ու անջատ առարկաներու խորագնին սերտողութեանց եւ գիտութեան զանազան բնագաւառներու նուաճումներու համեմատութեանց: Եկեղեցին անկէ ետք էր որ իր պարզօրոջ ու յստակ դիրքը սկսաւ ունենալ այս կամ այն հարցի ուղղութեամբ:

Հայոց եկեղեցին, ի շարս քրիստոնէական այլ եկեղեցիներու, շատ կանուխէն անհրաժեշտութիւնն զգաց դիրք ճշդելու բարոյագիտական հարցերու նկատմամբ, որպէսզի կարենար ճիշդ ուղղութիւն տալ իր Բանաւոր Հօտին: Այս տեսակէտէն, Պօղոս առաքեալի գրութիւնները, չնչին բացթողումներով, մեծապէս սատարած են բարոյական խնդրոց ըմբռնման եւ լուծման:

Պէտք է երբեք մտահան ընել այն երեւոյթը, որ Պօղոս կը ջանար Տիրոջ հետքերով ընթանալ: Սակայն, այն ինչ կը պակսէր Սուրբ Գրութեանց մէջ, Պօղոս կուգար ի՛ր համոզումներն ու հայեացքները ներադրելու եւ խառնելու:

Պօղոս ազատամիտ է, գերձկուն ու դիւրաթեք: Ան գիտէ չպարտադրել իր կամքն ու գիտութիւնը այլոց. ընդհակառակը, կը ջանայ իր քնքոյշ բայց համոզիչ խօսքերով սրտեր գրաւել ու դարձի բերել: Անոր գրութիւնները կարեւոր ներդրում են ու հսկայական աւանդ Քրիստոնէական ծովածաւալ գրականութենէն ներս:

Պօղոս իր բարոյագիտական հայեացքներով եւ ըմբռնումներով մեզի կը ներկայանայ իբրեւ խորագէտ ուսուցիչ, մեծ բարոյախօս, քրիստոնէական ուսուցմանց շատագույն, կրօնական ուսմանց քաջահմուտ, ուղղախոս ու ներհուն, անվիճեր ու անձնուէր առաքեալ:

Զեւոր Քինյ. Նալպանտեան

ԳԵՂՕՆ ԱՐԱՐՉԻՆ

Արեւելին հեռուն, տակաւ կը լուսնայ.
Լեբան սեպ լանջին՝ գեփիւուն է ահա
Սիրագեղ, ժպտուն պարով մ'աղջըկայ,
Կ'երթայ համբուրել ծաղիկ, ծառ, տերեւ:
Բնութիւնն չորս դին տակաւ կ'արթննայ:

Յողը գիշերուայ գերթ սառած արծաթ,
Բաժակներուն մէջ, բոսոր կակաչի
Արեւու ջերմիկ լոյսէն կը ցնդի,
Որպէս բուրվառող բուլաներ խունկի,
Կը բարձրանայ վեր սիրտը երկնքի:

Թռչնիկներ սիրուն, զըւարթ կ'ոստոստեն:
Մանուկներ անհոգ, անմեղ խօլական,
Դաշտերու մէջէն ուրախ կը վագեն,
Թիթեռներու հետ, սիրուն մոգական:
Ապրելու տենչանք, անվերջ անսասան:

Կարծես ծովահարս՝ ծաղկուն նշենին
Հասկերու ծովուն մէջը կը ծրփար,
Մեղուները ժիր բոնած են շուրջպար,
Կը հասցընեն մեղր իրենց փեթակին:
Գոհութիւն եւ փառք կու տամ Արարչին:

Սրտիս խորերէն. «Խնդրեմ, Տէ՛ր Աստուած,
Ըրէ՛ մեզ այնպէս բարի, ողորմած,
Որպէսզի օգնենք մեր նմաններուն,
Աշխարհի վըրայ չըմնան անտուն
Որք, անտէր տըղաք, մայրեր տառապած»:

«Թող ըլլայ անվերջ սէր, խաղաղութիւն,
Ազգերու միջեւ հեռու եւ մօտիկ,
Թող մարդիկ ապրին խաղաղ, երջանիկ,
Մեր մոլորակին ամբողջ տարածքին,
Թող շողայ Արեւ, յաւիտեան գարուն»:

Դուն ես ողորմած, աղբիւր բարութեան,
Հա՛յր մեր բոլորիս, փառք Քեզ յաւիտեան:

Աւետիս Աւետիսեան

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Աւետիս-Ռազմիկին, Չարեցիցին եւ Կորիւնին

Հանգուցեալը ճանչցած չեմ, անձնապէս ծանօթ չեմ նաեւ ընտանեկան պարագաներուն, բացի այն փաստէն, որ սփիւռքահայ մամուլի էջերուն մէջ յաճախ հաճոյքով եւ գնահատանքի անկեղծ զգացումով կը կարդամ Հանգուցեալի ամուսնոյն յօդուածները, որոնք երաշխիք կուտան խոհուն մտաւորականի, տաղանդաւոր հրապարակագրի, բայց աւելի կարեւորը՝ մաքուր նկարագրի տէր անձի մը մասին:

Համացանցին մէջ կը թերթէի «Արարատ»-ին էջերը, երբ զգացուեցայ անոր վերջին սիւնակներուն մէջ կարդալով ողբացեալ Լեւա Փօշողեանի մահը գուժով մահազգը: Նշուած ծննդեան թուականէն, նաեւ մականունէն ենթադրեցի, որ հանգուցեալը դեռ երիտասարդ էր, ուստի չէր կրնար ըլլալ ուրիշ մէկը, քան հայ մամուլին մէջ գնահատած հեղինակիս կողակիցը, որուն յուզարկաւորութիւնն ալ Նիկոսիա պիտի կատարուէր: Սակայն մտքիս մէջ զիս անհանգստացնող պզտիկ կասկածն ալ փարատելու համար, իսկոյն զանգահարեցի թերթի տնօրէնութեան գրասենեակը. ենթադրութիւնս ճիշդ էր, երկարատեւ հիւանդութեան հետեւանքով պատահած այս վաղաժամ մահը, շատ մը ուրիշ մահերուն պէս, իր ետին կը թողուր ցաւատանջ ամուսին մը, դեռ մօր մը խանդակաթ սիրոյն եւ խնամքին կարօտ երկու ընտիր պատանիներ, իր զուարթ ներկայութեան ուրախութիւնը կիսող թերեւս շատ մը հարազատներ ու բարեկամներ:

Տխուր յուզում մը համակած էր զիս, ու միտքս ակամայ թռիչք կ'առնէր այդ պահուն ըլլալու համար հանգուցեալի սգակիր հարազատներուն հետ, կարենալ իրենց մխիթարական գէթ աննշան զգացում մը, վշտակցութեան անկեղծ խօսք մը փոխանցել, եւ կամ Աւետարանի այդ հոյակապ կերպարին՝ Սիմոն Կիւրենացիին պէս պահ մըն ալ ես պատրաստակամ՝ օգնէի վերցնել այդ ծանր խաչը, զոր ճակատագիրն անողոք տուած էր իրենց:

Սակայն աշխարհագրական խոշոր տարածք մը զիս կը բաժնէր այն վայրէն, ուր կը գտնուէին իրենք, եւ ես կը զարմանայի մարդկային համարժէք այն զգացումներուն ու մտածումին հզօրութեան վրայ, որուն առջեւ աշխարհագրական հսկայ տարածքներ կրնան փոքրանալ, անգամ անհետիլ, անընդմիջելիօրէն զիրար մօտեցնելով անձեր, որոնք ունին ու կը բաժնեն նոյն զգացումներն ու համոզումները՝ ուրախութիւն, կարօտ, անձկութիւն, տուայտանք, ցաւ, իսկ այս պարագային՝ ծանր սուգ մը: Արդարեւ, հոն ուր մարմնաւոր նիւթը ինքնաբերաբար կը ճանչնայ իր տկարութիւնը, եւ Ֆիզիքական օրէնքին առջեւ կ'ընդունի իր կարողութիւններուն սահմանափակութիւնը, մարդու միտքն ու սիրտը, հոգին է որ կրնան սաւառնիլ ժամանակին ու տարածութեան մէջ, դէպի աստղերը հե-

ուուն, միաժամանակ դէպի անցեալին ու ապագային անհունութիւնը:

Կոչնակի մը շարունակական ղօղանջը սթափեցուց զիս: Մտածեցի՝ սովորութիւն չէր օրուան այդ ժամուն լսել ձայնը բնակարանիս դիմացի հրապարակին անկիւնը գտնուող եկեղեցւոյ զանգակին: Սխալած չէի, ժընեւի պատմականօրէն ամենահինը համարուող Սէն ժերվէ⁽¹⁾ եկեղեցւոյ զանգակին ղօղանջն էր որ մելամաղձոտ մը անջրպետին մէջ կ'արձագանգէր եկեղեցւոյ մէկ անդամին մեկնումը այս անցաւոր աշխարհէն:

Բնակարանիս լուսամուտէն պահ մը դուրս նայեցայ եւ նշմարեցի սեւաթոյր մեռելակարգը, որ կեցած էր Սէն ժերվէի մուտքին: Խորագրաց ապրումներով համակուած, որոշեցի դուրս գալ բնակարանէս, քայլերս ուղղել դէպի եկեղեցի, ու ներկայ գտնուել թէկուզ ինծի անծանօթ այդ հանգուցեալին թաղման արարողութեան:

Եզակի դէպք մը չէր այս նախաձեռնութիւնս եւ ոչ ալ արտասովոր որոշում մը՝ ներկայանալ ինծի անծանօթ անձերու յուզարկաւորութեան: Միշտ յարգանք ունեցած եմ մեռնողին հանդէպ: Մտածած եմ՝ կարելի չէ գնահատել կեանքը, ըմբռնել Աստուծոյ մեզի շնորհած օրերուն արժէքը, եթէ նոյնքան պատկառանք չցուցաբերենք մահուան նկատմամբ: Մահն անբաժան ընկերն է կեանքին: Մեր գոյութիւնը, մեր ծննդեան առաջին մէկ վայրկեանէն իսկ շարունակական ընթացք մը, հոսք մըն է, որ ի վերջոյ կուգայ հունաւորուել մահուան խորհրդաւոր ու վկիանին մէջ: Ինչպէս կեանքը, նոյնպէս եւ մահը գոյութեան ձեւ մըն է, այն տարբերութեամբ միայն՝ մին դիտենք որ կանք, իսկ միւսին կը հաւատանք որ պիտի ըլլանք:

Կրօնական կամ փիլիսոփայական մօտեցումէ բացի, նաեւ իմ խոր յարգանքը մահուան ու մեռնողին նկատմամբ կուգայ մեկնելով այն փաստէն, որ 1915 թուականի ցեղասպանութեան եւ հետեւեալ տարիներուն, միլիոնաւոր հայերու անթաղ ու անշիրիմ մնացած դիակները, մինչեւ փտածութիւն, օրերով ծփացին ծովերու եւ գետերու ջուրերուն վրայ, մնացին բաց երկինքներու տակ՝ Արեւմտեան Հայաստանի ու հայկական Կիլիկիոյ ամբողջ տարածքով, մինչեւ արեւակէզ անապատը Տէր Զօրի, դարձան կեր վայրի շուներու, գազաններու եւ գիշատիչ թռչուններու: Անոնք ոչ միայն զրկուեցան ունենալու մարդավայել մահ մը, այլ իրենցմէ խլուեցաւ նաեւ մեռնողին պարզ եւ վերջին իրաւունքը՝ ամենասովորական կամ թէկուզ անպաճոյճ թաղում մը: Հետեւաբար, երբ կը յարգեմ մեռնողը, անկախ անկէ զինք ընդհանրապէս ճանչցած եմ թէ ոչ, կը համակուիմ այն խորագրաց զգացումով, որ անոր ընծայուած յարգանքին ընդմէջէն պատուած կ'ըլլամ մեր միլիոն ու միլիոն խոշտանգուած, լլկուած, ջարդուած ու անոնց փոշիացած աճիւնները վայրենաշունչ հովերուն յանձնուած նահատակները:

Տարտամ, բայց ջերմեռանդութեամբ կը յառաջանամ եկեղեցւոյ նաւէն ներս, առանց ուշադրութիւն դարձնելու որ, ի վերջոյ, մարդոց չըջապատը անծանօթ էր ինծի, թէ ես կուգամ ուրիշ մշակոյթէ մը, եւ կը

պատկանիմ ժողովուրդի մը, որուն չափ մահը թերեւս ոչ մէկ ազգ այն-քան մօտէն ճանչցած է: Սակայն ի՞նչ փոյթ, միթէ մէկ չե՞նք բոլորս մահուան տիեզերական խորհուրդին առջեւ: Արդարեւ, ան մեր կեանքի սահմանագիծին կանգնած եւ պողպատեայ համբերութեամբ մեր ժամանուածին սպասող հաւասարութեան անխուսափելի օրէնքն է, որ կը պարտադրէ ամէնուն իր բռնաւոր քայքայումին օրինաչափութիւնը, խտիր չդնելով հանգուցեալին ազգային պատկանելիութեան, մշակութային ծագումին, ընկերային դիրքին, գոյնին, պաշտօնին, հարուստ թէ աղքատ ըլլալուն, ունեցած բոլոր առաւելութիւններուն կամ թերութիւններուն միջեւ:

Սգակիր բազմութիւն մը գրաւած էր եկեղեցիին նստարանները եւ լուռ կը հետեւէր արարողութեան, որ համեմատաբար պարզ էր իր ծիսական կառոյցով եւ դիւրահաղորդ՝ իր արտայայտչական ձեւով: Յուդարկաւորութիւններն ընդհանրապէս հանդարտեցնող ազդեցութիւն մը կը ներգործեն իմ վրաս, յատկապէս երբ արարողութեան մէջ հանգամանօրէն կը պատգամուի յարութեան գաղափարը, եւ ոչ թէ եղբրամայրերու անվերջ ողբի մը կը վերածուի մահուան տխուր փաստը: Խորքին մէջ, յուդարկաւորութիւնը առիթ մըն է գնահատելու հանգուցեալի կեանքին ապրած օրերը, եւ ոչ թէ ապարդիւն սգալու այն ժամանակը, որ կը թուի թէ իրեն համար գոյութիւն չունեցաւ: Ուստի, որքան ալ պահը ըլլայ ծանր եւ կսկծալի, իսկ արարողակարգը իր շարականներով մեղամաղձոտ, յուդարկաւորութիւնները հոգիիս կը ներշնչեն հրապուրիչ անդորրութիւն մը, քանի որ կը հաւատամ կեանքի անկործանելիութեան սկզբունքին, ու հոգեւոր վերածնունդին մէջ կը գտնեմ իմ համակ մխիթարութիւնը:

Լոյսի շողակաթ ճառագայթ մը կը ներթափանցէ եկեղեցոյ կիսամութէն ներս՝ խորանի բարձրադիր եւ գունագեղ պատուհանէն: Դադաղը, որ զետեղուած էր դասին մէջ, կը նմանէր կարծես մակոյկի մը, ուր կը ննջէր եւս յաւիտենութեան ճամբորդ մը:

Ո՞վ ըսաւ որ մահը վերջակէտն է կեանքին, թէ մահով վերջ կը գտնէ ամէն բան: Կը նայիմ յաւիտենութեան այդ ճամբորդին եւ պարզապէս կ'երեւակայեմ՝ սգակիրներով շրջապատուած ըլլալու փոխարէն, բարեկամներու հետ գտնուիլ նաւահանգիստ մը ուր կեցած ենք ճանապարհելու մեր մէկ հարազատը, որ արդէն նաւ բարձրացած է: Մինչ նաւը կը շարժի եւ կը սկսի կամաց-կամաց յառաջանալ դէպի ծովուն բացերը, դեռ մենք նաւամատոյցը կանգնած, ձեռքերնիս օդին մէջ ճօճելով աւելի եռանդոտ հրաժեշտ կուտանք անոր: Մեր տեսողութեան առջեւ նաւը հետգհետէ կը փոքրանայ եւ, ի վերջոյ, կ'անհետի հորիզոնին վրայ: Եթէ սա պահուն մենք այլեւս նաւը չենք տեսներ, ամենեւին չի նշանակեր, թէ այսուհետեւ ան գոյութիւն չունի եւ մեր հարազատն ու սիրելին ալ ընդմիջտ անգոյացած է անոր հետ: Ստոյգ է որ ան այդ նաւով կը շարունակէ իր երթը ծովերու եւ ովկիանոսներու ջուրերուն վրայ, մինչ ու-

րիչ ցամաքամասի մը ու մէկ ուրիշ նաւամատոյցի մը վրայ զինք կը դիմաւորեն այլ հարազատներ, նոյնքան ջերմ ու սրտագին, ինչպէս որ մենք ճանապարհած էինք զինք:

Նմանօրինակ պատկեր մը կրնայ ներկայացնել նաեւ ննջեցեալի մը պարագան, մեր ընտանիքին սիրելի մէկ անդամի կամ բարեկամի մը բաժանումին պահը. ճիշդ է որ մահը զինք մեր անմիջական մօտիկութենէն կը հեռացնէ, եւ մենք այլեւս անկարող կ'ըլլանք զինք ֆիզիքապէս տեսնելու, այսուհանդերձ կը հաւատանք, թէ ան կը գտնուի աստուածային սիրոյ եւ ողորմածութեան մէջ:

Այս առումով յատկանշական է նաեւ այն փաստը, որ մենք՝ հայերս, մահացածին «հանգուցեալ» բառին զուգահեռ, նաեւ «ննջեցեալ» հոմանիշը կուտանք: Բնականաբար, «ննջել» ու վիճակին կը զուգորդուի «արթննալու» ու գաղափարը. զոր օրինակ՝ մեր ծիսական Մաշտոցը իր թաղման կանոնի բազմաթիւ աղօթքներուն եւ շարականներուն մէջ կ'անդրադառնայ «զարթուցանել զննջեցեալսն» բացատրութեան: Ասիկա կը բխի մարդու փրկութեան եւ հոգիի անմահութեան վերաբերեալ Հայ Եկեղեցւոյ վարդապետութեան իւրայատուկ մէկ մօտեցումէն, նաեւ այս ուղղութեամբ տուած հաւատքի այն մեկնաբանութենէն, որուն համաձայն՝ Քրիստոսի Բ. Գալուստի ժամանակ, երբ երկինքի հրեշտակները պիտի հնչեն դատաստանական փողը, բոլոր ննջեցեալները պիտի արթննան իրենց յաւիտենական քունէն, եւ այսպէս, արդար հոգիները վերանորոգ մարմիններով պիտի ժառանգեն յաւիտենական կեանքը, իսկ անապաշխար մեղաւորները պիտի ընդունին իրենց համար սահմանուած պատիժը:

Փաստօրէն, քրիստոնեայ մարդուն համար մահը չ'ընկալուի իբրեւ կորուստ մը, այլ մինչեւ Քրիստոսի Բ. Գալուստն ու Վերջին Դատաստանը տեւող սպասողական վիճակ մը: Հանգուցեալը, մեր Եկեղեցւոյ ջամբած հաւատքին համաձայն, Քրիստոսի յոյսով ննջեցեալ մըն է, որ մահուան «քուն»ին ընդմէջէն կոչուած է իր աչքերը բանալու յաւիտենական լոյսին:

Յոյսը մեր վերածնութեան մեծագոյն կողմնացոյցն է: Ան գեղեցիկ եւ աւելի կազդուրիչ զօրութիւն մը ունի իր մէջ: Առանց անոր մեր կեանքը կը դառնայ լճացումի ահաւոր տեղքայլ մը, զուրկ՝ շարունակելու, պայքարելու եւ վերապրելու ճիգէ: Պէտք չէ ընկրկիլ կամ յուսահատիլ, պէտք է մաքառիլ. ահաւասիկ, այդ պայքարի յաղթական դրօշն է յոյսը: Մեր գոյութեան հետ բնածին կեանքի բոլոր տուայտանքներէն ու տարակոյսներէն վեր, մեր հոգիի երկնակամարին վրայ ժպտացող հաւատքին ծիածանն է յոյսը՝ վստահելու վաղուան եւ շարունակելու մեր աննահանջ երթը դէպի յաւիտենութեան խորհուրդը:

Արդարեւ, աստուածաստեղծ կեանքն իր էութեամբ կը մնայ միշտ անընդմիջելի, իսկ մարդ արարածի անձնաւորուած գոյութիւնը՝ անկործանելի: Անձի մը յիշատակն անգամ երբ աշխարհիս երեսին թառամի, մի-

եւնոյնն է, ան անմոռաց եւ անկորնչելի կը դառնայ Աստուծոյ հայրական ողորմածութեան եւ սիրոյն առջեւ: Ոեւէ բանաւոր գոյ, որ գոյաւորուած է Արարչին կամքով ու արտայայտութիւնն է աստուածային մասնաւոր սիրոյ, չի կրնար գոյութենէ յանկարծ եւ աննպատակ վերածուել անգոյութեան: Եւ սոյնը՝ յատկապէս մարդուն պարագային, քանի կը հաւատանք, որ ան իր մէջ կը կրէ հզօր շունչը իր արարիչ Աստուծոյ, իր գոյացութեան վրայ միանգամայն դրոշմուած է Անոր անեղծ պատկերը՝ Նախախնամութեան ու յաւիտեանական գոյութեան սրբազան մասնիկը:

Գիտութիւնը կը խօսի իրականութիւններու մասին եւ կը տարբարուծէ զանոնք: Ո՞վ կ'ըսէ, որ մեր կեանքին մէջ ամէն իրականութիւն վաւերական կոչուելու համար պէտք է ըլլայ ենթակայ փորձառական գիտութեանց ու անոնց թելադրած օրէնքներուն: Յիրաւի՛, կան ճշմարտութիւններ, որոնք գերազանցապէս վեր են նիւթապէս ապացուցելու կամ երեւոյթներն առարկայացնելու մեր կարողութենէն, բայց այսուհանդերձ, անոնք գոյութիւն ունին: Անոնք հոգեւոր անհերքելի ճշմարտութիւններ են, որոնք անպայման չեն ենթարկուիր մեր զգայարաններուն, մասնաւորաբար՝ տեսանելիին ու շօշափելիին, բայց ներքին ձայն մը, զօրեղ զգացում մը մեր ներսիդին կուգայ մեզ համոզելու անոնց աներկբայ գոյութեան մասին:

«Հող էիր դուն եւ դառնաս հողին»՝ հոգիին համար չէ ըսուած: Մարդու հոգեւոր լինելութիւնը անմահ է ու անկործան, անշուշտ, եթէ անհատ մարդը ինքն իր մէջ ունենայ այնքան կորով ու մաքրութիւն՝ մահէն ետք իր իսկ անձին վերանորոգ գոյութեան մասին հաւատալու: Այս առնչութեամբ հարկ է նաեւ խոստովանիլ, որ կարելի չէ մէկ կողմէն հաւատալ Աստուծոյ գոյութեան, իսկ միւս կողմէն մերժել Անոր կենսագործ զօրութիւնը: Եթէ կը հաւատանք Աստուծոյ, ուստի պէտք է ընդունինք նաեւ այն ամէնը, որ կապ ունի այս հաւատքին ամբողջութեան հետ: Նոյնպէս, եթէ կը հաւատանք Քրիստոսի փրկագործ առաքելութեան ու մահէն ետք ճշմարտապէս իրականացած իր Յարութեան խորհուրդին, չենք կրնար միաժամանակ չհաւատալ իր Փրկագործութեան միջոցով մարդուն շնորհուած գերազանց բարիքին՝ հոգիի անմահութեան ու անոր մարմնաւոր վերածնութեան:

Այսպէս, մեր առջեւ կը գտնուի երկու կարելիութիւն՝ կամ ընդհանրապէս չհաւատալ, կամ լրիւ հաւատալ. հաւատքը կիսկատար չի կրնար ըլլալ. համակ եւ աննկուն համոզումն է որ քրիստոնեայ մարդը փրկութեան կ'առաջնորդէ՝ համաձայն աւետարանական «Հաւատք քո կեցուցին զքեզ» սկզբունքին:

Յոյսով արդարացած եւ հաւատքով փրկուած հոգեմարմնաւոր նոր անձն է, որ մահէն ետք կ'ապրի եւ յաւերժական երանութեամբ կը հաղորդակցի Աստուած հետ:

Ահա այս մտածումներով տարուած էի, երբ գրակալին մօտեցաւ

Մէն ժերովէի վերապատուելին, իր ցաւակցական խօսքն ուղղելու համար սգակիր ընտանիքին եւ հանգուցեալի բարեկամներուն: Ան անծանօթ մը չէր ինծի. միջ-եկեղեցական միջոցառումներու առթիւ հետը հանդիպած էի, ու ան համակրելի եւ ազնիւ մարդու մը տպաւորութիւնը ձգած էր վրաս: Հանգուցեալի վարքին ու գործին անդրադառնալէ ետք, ան փորձեց բովանդակալից առակով մը մխիթարել ընտանիքին սգակիր անդամներն ու բարեկամներուն շրջանակը: Եւ ես ալ ճիշդ այս տպաւորիչ պատմութիւնը պիտի ուզէի վերարտադրել, անոր ընդմէջէն փոխանցելու համար կեանքէն կարեւոր դաս մը, պատգամ մը:

Հին աշխարհին մէջ կար թագաւոր մը, որ իրեն մեծ պալատ մը կառուցել տուաւ: Ապա ան ուզեց այնպիսի շքեղութեամբ մը լեցնել իր նոր պալատը, որ չըլլար սովորական եւ ձանձրացուցիչ կրկնութիւն մը, ուրիշ շատ մը պալատներուն պէս: Այս նպատակին համար ան հրապարակեց հրովարտակ մը, որուն մէջ կը թելադրէր իր կամքը, թէ ան որ կարենար իրականացնել իր ցանկութիւնը, պատրաստ պիտի ըլլար անոր նուիրելու մինչեւ իսկ իր թագաւորութեան կէսը:

Իսկոյն պալատական մոնետիկներ այդ թագաւորութեան սահմաններուն մէջ գտնուող բոլոր քաղաքներն ու գիւղերը տարածեցին թագաւորին հրովարտակը: Իշխաններ եւ բազմաթիւ ազնուական մարդիկ, նաեւ հարուստ վաճառականներ մին միւսին ետեւէն սկսան ներկայանալ թագաւորին, փորձելով լեցնել այդ հոյակերտ պալատը անհամար ոսկիով ու արծաթով, դրամի դէզերով, թանկարժէք գոհարներով ու յակիրթներու կոյտերով, մեծ վարպետներու ձեռքով պատրաստուած երփնադրուագ զէնքերով ու փղոսկրեայ նրբաճաշակ կահոյքով: Սակայն ոչ մէկն ասոնցմէ գոհունակութիւն տուաւ թագաւորին, սիրտն անոր մնաց աւելի տխուր ու ամայի: Եւ պատահեցաւ յանկարծ, որ պալատականներ տեղեկացուցին իրենց թագաւորին, թէ եկած է պարզունակ տղայ մը, եւ կը պնդէ թէ ինք կրնայ լեցնել հսկայ պալատը այնպիսի բանով մը, որ իրմէ առաջ բոլոր եկողները չունէին, բայց դիւրութեամբ կրնային ունենալ եթէ ուզէին, կամ գէթ կարենային գնահատել այդ անգնահատելի արժէքը:

Թագաւորն անմիջապէս կը հետաքրքրուի այս տղուն բերած արտասովոր հարստութեամբ, եւ գաղտնի մը կը բարձրանայ իր պալատին ամենաբարձրադիր աշտարակին վրայ, բարձունքէն տեսնելու համար ուղտերուն անթիւ կարաւաններն ու ապրանքներով բեռնաւորուած փիղերը: Սակայն ոչինչ կը տեսնէ, իր աչքերուն առջեւ անսասման ամառալուծութիւն մը միայն: Մոլեգին զայրոյթով ան կը հրամայէ զինուորներուն, որ իսկոյն իր մօտ բերեն այդ յանգուզն երիտասարդը:

Իր մեծափառ գահուն բազմած թագաւորը խոժոռ նայուածք մը նետելէ ետք իր առջեւ երկիւղալի խոնարհուածով կեցած տղուն վրայ, հրամայական շեշտով կը հարցնէ.

— Ինչո՞ւ պիտի լեցնես պալատս ու անոր հսկայ սրահները, ո՛վ

թշուռառական: Գրիտե՞ս դու, որ եթէ ձախողիս, պիտի կտրուե՛լ՝ գլուխդ:

— Տէր իմ արքայ, կը պատասխանէ երիտասարդը, ես այս չքեղ պալատն ու անոր լայնալիճ կամարներուն տակ շինուած սրահները աննիւթական հարստութեամբ պիտի լեցնեմ: Մեզի շնորհուած աստուածային նուէր մըն է ան, անգնահատելի արժէք մը, որմէ եթէ զրկուինք՝ չենք կրնար ապրիլ: Կեանքը կը թառամի աշխարհիս երեսին, կը չքանան երջանկութիւն եւ սէր...

Ու այս ըսելով, ան իր գրպանէն կը հանէ մոմ մը, եւ վառելով զայն վեր կը բարձրացնէ ու կը գոչէ.

— Արքայ՝, լոյսո՛ւ վ կ'ուզեմ լեցնել այս պալատը: Թող պատերն անոր դառնան կենդանութի՛ւն. կեանքը յուռթի թող ծաղկի այս սրահներուն մէջ խոշոր, ուրկէ հզօր տէրութեանդ տարածքին մէջ ու անոր սահմաններէն ալ դուրս հոսին ջերմութիւն ու բազմավտակ աղբիւրներ բարութեան, սիրոյ, խաղաղութեան, բարօրութեան եւ երջանկութեան:

Ուրախութեան եւ գոհունակութեան անհուն զգացում մը կը համակէ թագաւորին սիրտը: Ան իր երազին իրականացումը կը տեսնէ այս պարզունակ տղուն իմաստուն արարքին մէջ, ու իր խոստումին համաձայն զայն կը կարգէ իր աշխարհներուն վրայ կառավարիչ:

Սէն ժերվէի հովիւին ջերմ պատգամով տոգորուած, այս հեռաւոր ամբերէն ես ալ պիտի դառնայի իմ անծանօթ ու սգակիր ընտանիքին ու սրտաբուխ մաղթէի անոր, որ իր ծանր կորուստը՝ սիրասուն կողակիցը, նուիրեալ ու խանդակաթ մայրը, այսուհետեւ իր կեանքին մէջ ըլլար լուսեղէն, աննիւթ եւ անկորնչելի ներկայութիւն: Թող ան երկինքի լուսակարկառ բարձունքէն իր մայրական ծոցածին ընտանիքի անգամներուն վրայ ցօղէ միշտ սէր եւ օրհնութիւն:

Բուրումնաւէտ խունկ եւ աղօթք՝ Լենա Փօշողլեանի անթառամ յիշատակին:

Դոկտ. Արէլ Քհնյ. Մանուկեան
ժրնեւ

ԾՆԹ.

1. Առկայ Տանարին տեղ Դ. դարուն արդէն գոյութիւն ունեցած է աղօթարան մը: Ժ. դարուն կառուցուած է Ռումնական ոճի եկեղեցի մը: ԺՁ. դարուն Եւրոպայի եկեղեցական բարեկարգութեան շարժման միջոցին Սէն ժերվէ անցած է է բողոքական հաստուածին կողմը, եւ այդպէս կը շարունակէ իր առաքելութիւնը մինչեւ այսօր:

ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՈՎ ՄԻ ԿԱՐԵՒՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԷՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Հմուտ գիտնականի եւ անբասիր հոգեւորականի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նուիրեալ միաբան Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանի (1866-1915) մասին թէ՛ իր կենդանութեան օրօք եւ թէ՛ յետմահու անդրադարձել են բազմաթիւ հայ հեղինակներ, որոնց թուում երուանդ Տէր-Մինասեանցը⁽¹⁾ եւ Գիւտ աբեղան⁽²⁾։

1983թ. Գերմանիայում, որտեղ ուսանել է երջանկայիշատակ սրբազանը, առաջին անգամ լինելով գերմաներէն լեզուով լոյս տեսաւ արժէքաւոր մի մենագրութիւն՝ նուիրուած նրա կեանքին եւ գործունէութեանը։ Գրքի հեղինակն է տիկին Սաբինէ Ստեփանը, որին իր գործակցութիւնն է բերել սրբազանի եղբօր ազդիկը՝ Լորետտա Ք. Տէր-Մկրտչեանը Մոսկվայից։ Իսկ գրքի հրատարակիչն է դոկտոր Հերման Գոլցը։ Գիրքը մաս է կազմում Արեւելեան Գերմանիայի Հալլէ քաղաքի Մարտին Լութերի անուան համալսարանի կողմից հրատարակուող գիտական ուսումնասիրութիւնների (1983թ. 37-Մ52) շարքին։

Տիկին Սաբինէ Ստեփանը սոյն մենագրութիւնը, որպէս գիսերտացիոն աշխատութիւն, ներկայացրել է Մարտին Լութերի անուան համալսարանի աստուածաբանական ֆակուլտետի՝ Ուղղափառ Եկեղեցու դաւանաբանական գիտութիւնների բաժնին։

Գիրքը բաղկացած է 165 էջից (11+154) եւ ունի հետեւեալ բովանդակութիւնը.

- Ներածական խօսք հրատարակչի կողմից.
- Հայաստանի քարտէզի ուրուագիծը համապատասխան ծանօթագրութիւններով.
- Հեղինակի առաջաբանը.
- Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանի ծնունդը եւ կրթութիւնը.
- Ուսումնառութեան շրջանը Գերմանիայում.
- Կարապետ եպիսկոպոսը՝ ուսուցիչ Ս. Էջմիածնի ճեմարանում.
- Եպիսկոպոսական գործունէութիւնը Երեւանի թեմում.
- Կարապետ եպիսկոպոսը՝ առաջնորդ Թաւրիզի թեմի.
- Հայ Եկեղեցու բարեկարգութիւնը.
- Կարապետ եպիսկոպոսի գիտական եւ հրատարակչական գործունէութիւնը.
- Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանի յիշատակին.

Յաւելուած

1. Կարապետ եպիսկոպոսի ցարդ չհրատարակուած նամակները՝ ուղղուած Ֆ. Լոոֆսին⁽³⁾.

2. Նրվեթերի ժողովածու Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանի բերլիոգրաֆիայի համար.
3. Ժամանակագրական ակնարկ Կարապետ եպիսկոպոսի կեանքի մասին:

Գրքում տեղ են գտել հետեւեալ լուսանկարները՝ Կարապետ եպիսկոպոս (1910թ.), Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանը ուսումնասուութեան տարիներին (չուրջ 1890թ.), Կարապետ Տէր-Մկրտչեանը փլիլիսոփայութեան դոկտորի գիտական աստիճան ստանալուց յետոյ (1893թ.), Կարապետ վարդապետը իր ծնողների եւ հարազատների հետ (չուրջ 1897-98թթ.), Կարապետ Տէր-Մկրտչեանը՝ շրջապատուած իր ուսանողներով, Կարապետ վարդապետը՝ խմբագիր «Արարատ» ամսագրի (1907թ.), «Արարատ» ամսագրի տիտղոսարթերթը (1898թ.), Կարապետ եպիսկոպոսը իր եղբայրների եւ իր եղբոր կնոջ հետ (Կիսլովոգսկ, 1915թ.), Կարապետ եպիսկոպոսի դամբարանը Բաքվի հայոց եկեղեցու կողքին:

Կարապետ եպիսկոպոսի կենսագրական տուեալները քաղուած են Երուսաղէմի Տէր-Մինասեանի գրքից, որի գերմաներէն թարգմանութիւնը կատարել է Հրաչեայ Ստեփանեանը՝ Երեւանից: Միւս տուեալներն ու պատմական մանրամասնութիւնները բերուած են Կարապետ եպիսկոպոսի մտերիմ ընկերոջ՝ է. Շտիրի ժամանակին հաւաքած տեղեկութիւնների հիման վրայ, որոնք մասամբ հրատարակուած են «Die Christliche Welt» եւ Յ. Լեպսիուսի հրատարակած «Der Orient» ամսագրում: Ինչ վերաբերում է Ֆրիդրիխ Լոոֆսի հետ Կարապետ եպիսկոպոսի փոխանակած նամակներին, ապա դրանք հրատարակուած են առաջին անգամ լիւնելով: Սրբազանի կենսագրութեանը վերաբերեալ մանրամասնութիւնները ամբողջացուած են նրա հարազատ եղբոր դստեր՝ տիկին Լորեստա Տէր-Մկրտչեանի կողմից:

Հրատարակիչն իր նախաբանում նշում է, որ Կարապետ եպիսկոպոս Տէր-Մկրտչեանը «իր ժամանակաշրջանում հարստացրել է ոչ միայն հայկական, այլեւ ընդհանուր առմամբ գիտութիւնը իր առաջնակարգ եւ բացառապէս ուշադրութեան արժանի գիտական յայտնաբերումներով եւ հրատարակութիւններով, որոնք վերաբերում են սկզբնական շրջանի քրիստոնէական գրականութեան պատմութեան եւ հայրաբանութեան բնագաւառներին, աշխատութիւններ, որոնց վրայ մինչեւ այսօր էլ միջազգային աստուածաբանական հետազոտութիւնը կառուցում է իր տեսակէտները»:

Հրատարակիչը, յիշաւել, հաստատում է, որ շատ կարեւոր է այս եպիսկոպոսի կեանքի ու գործունէութեան հանգամանքների ուսումնասիրութիւնը, մի մարդու, որի մտաւորական կարողութիւնը շատ բարձր է գնահատուել Բեռլինի եւ Հալլէի ակադեմիայի աստուածաբանների կողմից, յանձնես Ադոլֆ ֆոն Հաւնակի եւ Ֆրիդրիխ Լոոֆսի, մի մարդու, որի կողմից ու ուժը ի սպաս է դրուել ոչ միայն իրեն վստահուած հօտի ֆիզիկա-

կան գոյատևման ծանր պայքարին, այլև գիտութեանը եւ մշակոյթին:

Գրքի հեղինակ տրիկին Ս. Ստեփանը նշում է, որ մինչեւ առաջին համաշխարհային պատերազմը գերմանացի եւ հայ գիտնականները միջեւ գոյութիւն ունեցող սերտ յարաբերութիւնները ներկայացնում են կարեւոր, սակայն դժբախտաբար քիչ ուսումնասիրուած պատմական մի բաժին՝ նուիրուած գերմանահայկական գիտական համագործակցութեանը: Այս է եղել պատճառը, որ նա ձեռնարկել է վերոյիշեալ աշխատանքը՝ նպատելու համար սոյն կարեւոր բաժնի ուսումնասիրութեանը:

Այնուհետեւ հեղինակը տալիս է սրբազանի կենսագրութիւնը՝ կանգ առնելով յատկապէս Գերմանիայում նրա ուսումնառութեան ժամանակաշրջանի եւ ուսման մէջ նրա ունեցած առաջադիմութեան ու ձեռք բերած յաջողութիւնների վրայ: Նա մէջ է բերում հատուածներ նրա սրտառու է մի ճառից, որ նա արտասանել է Գերմանիայից վերադարձին, կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուելու նախօրէին (1894թ. սեպտեմբերի 11ին) երջանկայիշատակ Տ. Տ. Գէորգ Դ Հայրապետի շիրմի առաջ, որպէս առաջին ուխտ՝ ուղղուած հայ դպրութեան վերագարթօնքի այդ մեծ երախտաւորին:

Հեղինակը մանրամասն խօսում է Կարապետ եպիսկոպոսի կատարած դաստիարակչական աշխատանքների մասին Գէորգեան ճեմարանում: Այնուհետեւ յիշում է 1897թ. էջմիածին այցելութիւնը Պաուլ Ռոհրբախի, որին սրբազանը խնդրում է միջոցներ ընձեռել, որպէսզի ուրիշ հայ ուսանողներ էլ հնարաւորութիւն ունենան Գերմանիայում ստանալու իրենց բարձրագոյն կրթութիւնը: Որպէս արդիւնք նրա ջանքերի, հետեւեալ հայ ուսանողներին վիճակուած է սովորել գերմանական համալսարաններում, դոկտ. Յակոբ Թօփչեան, դոկտ. Արտաշէս Աբեղեան, դոկտ. Միսակ Խոստրիկեան, դոկտ. Գալուստ Տէր-Գրիգորեան, դոկտ. Տիգրան Մեջլումճեան:

Անդրադառնալով Երեւանի թեմում Կարապետ եպիսկոպոսի առաջնորդական գործունէութեան (1903-1905), հեղինակը բարձր է գնահատում նրա խիզախ եւ արի կեցուածքը Հայ Եկեղեցու եւ հայ վարժարանների նկատմամբ եւ ցարական իշխանութեան կատարած ոտնձգութիւնների, ինչպէս նաեւ հայ-թաթարական բախումների դէմ Բաքվում, Հին Նախիջևեանում եւ Երեւանում: Նա նաեւ վեր է հանում սրբազանի նշանակալի գործունէութիւնը Ատրպատականի թեմում (1907-1914թթ.): Այդ ժամանակաշրջանում ամբողջ Պարսկաստանն ընդգրկուած էր քաղաքական փոթորկալի իրադարձութիւնների ոլորտում, եւ տեղի հայ բնակչութիւնը անասելի տառապանքների մէջ էր գտնուում: Ուրմիայի շրջակայքում գտնուող հայկական գիւղերի վրայ տեւաբար յարձակումներ էին կատարուում: Սակայն, ինչպէս հեղինակն էլ է նշում, Կարապետ եպիսկոպոսի անձնական բարձր արժանիքներն ու նրա վայելած մեծ յարգանքը դիւանագիտական շրջանակներում փրկում են հայութիւնը կոտորածներից:

«Հայ Եկեղեցու բարեկարգութիւնը» գլխում հեղինակը առանձին գովեստով է արտայայտուում վարդապետական բնոյթ կրող հարցերում Հայ Եկեղեցու ցուցաբերած լայնախոհ ոգու եւ ազատ դիրքորոշման նկատմամբ: Ի տարբերութիւն յունական եւ հռոմէական եկեղեցիների, Հայ Եկեղեցին իր դաւանանքի վրայ չի աւելացրել նոր դոգմաներ. դրա համար էլ օտար միսիոնարներ, սխալ գնահատելով այս հանգամանքը, փորձել են արտաքուստ կատարուած միջամտութեամբ բարեկարգել Հայ Եկեղեցին՝ այդպիսով պատճառ դառնալով բազմաթիւ հերձուածների: Հայ Եկեղեցին, սակայն, ըստ հեղինակի, կարիք ունէր ներքուստ բարեկարգուելու: Այս իմաստով էլ Գերմանիայում բարձրագոյն ուսում ստացած հայ հոգեւորականների առաջ բացուում էր գործունէութեան լայն ասպարէզ: Դժուարութիւնները սակայն բազմաթիւ էին: Այս մասին հեղինակը մէջ է բերում մի հատուած Կարապետ վարդապետի նամակից՝ ուղղուած է. Շտիրլին. «Մենք, որ Գերմանիայում ենք ուսանել, փորձում ենք մեր դպրոցներում եւ մասնաւորաբար ճեմարանում, շնորհիւ լաւագոյնս կարգաւորուած ու կանոնաւորուած կրօնական դաստիարակութեան եւ աստուածաբանական դասախօսութիւնների, որոչ չափով ըմբռնելի դարձնել քրիստոնէական կրօնը եւ դրանով հետաքրքրութիւն ստեղծել եկեղեցական հարցերի շուրջ...: Դժբախտաբար, սակայն, մեր զաւակների մեծ մասը իրենց տներից իրենց հետ գրեթէ ոչ մի կրօնական գիտելիք չեն բերում, եւ եթէ ինչ-որ բան ունեն, այդ էլ կորցնում են նախակրթարանի դասարաններում խեղաթիւրուած կրօնական դասաւանդութեան պատճառով»: Կարապետ վարդապետը ճեմարանում սկսում է առաջին հերթին կարգի բերել կրօնական դաստիարակութեան հարցը, սակայն նա բախումներ է ունենում իր շրջապատի յետադէմ տարրերի հետ եւ 1906-1907թ ուսումնական տարեշրջանում վշտացած սրտով մեկնում է էջմիածնից Բաքու՝ որպէս ուսուցիչ դասաւանդելու գիմնազիայում: Սրտացաւ բարեկամներ համոզում են նրան վերադառնալ Մայր Աթոռ եւ ստանձնել «Արարատ» ամսագրի խմբագրութիւնը: Այստեղ նա հանդէս է գալիս իր բովանդակալից յօդուածներով, որպէս հմուտ գիտնական եւ մեծ բարեկարգիչ: Այդ բարեկարգութիւնները սակայն, ըստ հեղինակի, ընդհատուում են առաջին համաշխարհային պատերազմի հետեւանքով:

Իր աշխատութեան վերջում հեղինակը մէջբերումներ է կատարում Կարապետ եպիսկոպոսի անտիպ նամակներից եւ տալիս է նրա հեղինակած գրքերի եւ կարեւոր յօդուածների ցուցակը, որոնք հրատակարուած են Թիֆլիսում, Բաքվում, Երուսաղէմում, Մայր Աթոռում եւ Գերմանիայում:

Տիկին Սաբինէ Ստեփանի սոյն աշխատութիւնը արժանի է ամենայն գնահատանքի: Նա կարողացել է ճշգրտօրէն արժեւորել Կարապետ եպս. Տէր-Մկրտչեանի բեղուն գրական վաստակը եւ աստուածաբանական գիտութեանը մատուցած նրա մեծ ծառայութիւնը: Հեղինակի գործը ուշագ-

րութեան արժանի է նաեւ այն պատճառով, որ նա կարողացել է վեր հանել տիպար հայ եկեղեցականի նկարագրի ուսանելի կողմերը՝ դրանք որպէս չափանիշ համարելով իւրաքանչիւր հոգեւորականի համար:

Սոյն գիրքն ընթերցելուց յետոյ մեր սիրտը լցւում է արդար հպարտութեամբ յանձին Կարապետ եպիսկոպոսի, որի մասին դեռեւս 1917 թուականին Գիւտ աբեղան հետեւեալ դրուատալից խօսքերն է արձանագրել. «Այժմ, հանուր կեանքի վերաշինութեան ծանր ժամին, Հայ Եկեղեցու վերանորոգութեան, հայ հոգեւորականութեան վերածնութեան օրուայ պահանջ դարձած ծանրակշիռ խնդիրներն ինքնին հրապարակ են իջնում ու պատասխանի սպասում: Կարող, ձեռնհաս ուժերի կարիքն զգացւում է, սրտացաւ աշխատաւորների պահանջը մեծ է: Այս խնդրում Կարապետ եպիսկոպոսի կեանքն ու գործունէութիւնը ուսանելի շատ կողմեր ունեն: Նրա դրաւոր վաստակները, հոգեշունչ առաջնորդողները, նրա մտածուած յօդուածները մեր Եկեղեցու պայծառութեան նախանձախնդիրների համար շատ նիւթ կարող են մատակարարել»⁽⁴⁾:

Ուրախ ենք, որ Կարապետ եպիսկոպոսը ազգային շրջանակներից դուրս էլ գտել է իր պատուաւոր եւ արժանի տեղը:

Յակոբ Արք. Գլինեան

ԾՆԹ.

- 1- Երուանդ Տէր-Մինասեանց, Կարապետ եպիսկոպոս Տէր-Մկրտչեան, Մոսկուա, 1911:
- 2- Գիւտ Աբեղայ, Կարապետ եպիսկոպոս, Ս. Էջմիածին, 1917:
- 3- Friedrich Loofs (1858–1928), “Die Christliche Welt” ամսագրի հիմնադիրներից մէկը:
- 4 - Գիւտ Աբեղայ, 62. աշխ.:

Հայկական Հարցը Օսմանեան Պետութեան Մէջ 1878-1923

Գոկոտ. Մուհամմետ Րիֆասաթ Ալ Իմամ, Հալէպ, 2012, 292 էջ,
թարգմանութիւն՝ Հուրի Ազէզեան:

Մտածումներու Արձագանգը

Հուրի Ազէզեան, Հալէպ, 2012, 200 էջ:

Հակառակ Սուրիոյ մէջ ընթացող քաղաքացիական պատերազմին ու ընկերային խռովութիւններուն, Բերիոյ Հայոց Թեմին հրատարակութեամբ լոյս տեսած են վերոգրեալ երկու հատորները: Առաջինին տպագրութեան ծախսը հոգացած է ազգային բարեար Տէր եւ Տիկին Գաբրիէլ Չէմպերճեան ամուլը. իսկ երկրորդ հատորինը՝ Մահսէրէճեան ընտանիք՝ ի յիշատակ Մանուէլ Մահսէրէճեանի:

Պատմաբան դոկտ. Մուհամմետ Րիֆասաթ Ալ Իմամ եգիպտոսի մէջ բնակութիւն հաստատած հայերու դերակատարութեան մասին հրատարակած է շարք մը պատմական ու վաւերագրական ուսումնասիրութիւններ, որոնք արաբախօս հասարակութեան կը ծանօթացնեն հայերու բերած նպաստը եգիպտոսի քաղաքական, վարչական, ընկերային, կրթական, առեւտրական եւ այլ մարզերու մէջ (տե՛ս, էջ 24-25):

Այս հայերէն թարգմանութեան առիթով, հատորին արժէքը գնահատելով, Առաջնորդ Շահան Եպս. Սարգիսեան կ'ըսէ.

«Արաբական աշխարհին մէջ Հայկական Յեղասպանութեան քարոզչական աշխատանքները յարաբերաբար համեստ պատկեր կը ներկայացնեն եւ այս իմաստով արաբերէն լեզուով հրատարակուած մասնագիտական թէ՛ ժողովրդական ծանօթացման աշխատանքները յոյժ գնահատելի են» (էջ 9):

Ապա, Արբազանը շնորհակալութիւն կը յայտնէ թարգմանիչ, Հալէպահայ մտաւորական դոկտ. Հուրի Ազէզեանին, որ Բերիոյ Հայոց Թեմէն ներս թարգմանական զբաղումներու կողքին, «աներեւակայելի խանդավառութեամբ ու եռանդով կը շարունակէ իր աշխատանքները» (էջ 10):

Փրոֆ. Աշոտ Մեղքունեան քննարկելով դոկտ. Ալ Իմամի աշխատասիրութիւնը, գովեստով կ'արտայայտուի Ազէզեանի բծախնդիր թարգմանութեան.

«Կարելի է հաստատապէս պնդել, որ դոկտ. Ալ Իմամ, այսօր էլ շնորհիւ հալէպահայ հետազօտող, թարգմանչուհի Հուրի Ազէզեանի՝ հայ ընթերցողի սեղանին է դրել մի համապարփակ ու ծանրակշիռ աշխատութիւն Հայկական Հարցի ու Հայոց Յեղասպանութեան մասին, որը նոր խօսք է նաեւ առհասարակ միջազգային ցեղասպանագիտութեան մէջ, եւ յաւակնում է Արեւելքի ժողովուրդներին սոյն խնդրին ծանօթացնելու

գործում՝ լինելու լաւագոյն մենագրութիւններէց մէկը» (էջ 17):

Հեղինակը հատորը բաժնած է երեք գլխաւոր գլուխներու եւ տուած է ամփոփ ծրագիրը քննարկած հարցերուն.

«Առաջին գլուխը՝ «Համիտեանները եւ Հայերը, 1878-1909» խորագրով, կը ներկայացնէ Հայոց կացութիւնը Օսմանեան պետութեան մէջ, «Օսմանեան Հայաստան» անուանուած հայկական շրջաններու գրաւումէն սկսեալ, անցնելով հայկական իմացական զարթօնքը եւ հայկական քաղաքական ձգտումներուն ցայտումը, աւարտած Պերլինի Վեհաժողովի վաղորդայնին Հայկական Հարցին միջազգայնացումով, եւ անոր դէմ ծագած հայկական, շրջանային թէ՛ միջազգային հակազդեցութիւններով, պատճառ դառնալով հայերուն դէմ գործադրուած ջարդերուն՝ Սուլթան Ապտիւլ Համիտ Բ-ի կողմէ: Ինչպէս նաեւ, այս գլուխին մէջ բացայայտուած են Հայ-Օսմանական յարաբերութիւնները, մինչեւ Օսմանեան Յեղափոխութեան ծագումը եւ Համիտեան կարգերու անկումը» (էջ 31-86):

Երկրորդ գլուխին մէջ՝ «Իթթիհատականները եւ Հայերը, 1909-1918» խորագիրով, տրուած է թրքական ազգային ինքնութեան աճումն ու զարգացումը, այն աստիճան, որ Իթթիհատականները մղած էր թրքական կառոյցի համակարգէն մաքրագործելու իր էութեամբ հայ «գարտուղի ցեղ»ը: Այսպիսով, Իթթիհատականները գործադրած էին 20րդ դարու առաջին ցեղասպանութիւնը: Եւս առաւել, այստեղ արծարծուած են նորագոյն պատմութեան առաջին Հայկական Հանրապետութեան ծնունդը՝ 1918ին, եւ անոր ծնունդին ու զարգացման պայմանները, մինչեւ Իթթիհատականներու վախճանը (էջ 87-146):

Երրորդ գլուխին մէջ՝ «Քէմալականները եւ Հայերը, 1919-1923» խորագիրով, կը շարունակուի Քէմալականներուն երեւումն ու թրքական ինքնութեան նուիրագործումը, եւ անոնց ազդեցութիւնը Հայ ժողովուրդի գոյութեան պարագային: Ինչպէս նաեւ, ուսումնասիրուած են Անատոլուի եւ Անդրկովկասի մէջ Քէմալականներուն մղած պատերազմները, Հայաստանի միացումը Համայնավար զանգուածին եւ 1923ին Լոզանի զոհասեղանին վրայ Հայկական Հարցին ահաբեկումը» (էջ 147-206):

Հատորին Յաւելուած բաժինը կը ներառէ նիւթերուն լուսաբանութեան քարտէսներ (էջ 209-234), Հայկական Հարցին կարեւոր դէպքերու ցանկը (էջ 235-252), հայ ականաւոր անձնաւորութիւններու հակիրճ կենսագրութիւնները (էջ 253-275), մատենագիտական ցանկեր ու թարգմանութեան ընթացքին օգտագործուած աղբիւրներ (էջ 277-285): Նաեւ, վերջաւորութեան գետեղուած է Հուրի Ազգեզեանի կենսագրականը, անոր հրատարակած ու հրատարակելի գիրքերուն ցանկը:

Դոկտ. Մուհամմէտ Բիֆաաթ Ալ Իմամի պատմագիտական-փաստագրական այս հատորին տպագրութիւնը հաւանօրէն իր դերը պիտի

ունենայ Հայկական Հարցին ու Յեղասպանութեան առաւել լուսաբանութեան եւ արդար լուծումին համար:

Երկրորդ հատորը հեղինակութիւնն է Դոկտ. Հուրի Ազէզեանին, որ 1991-2009 տարիներու միջոցին հայ մամուլին մէջ ստորագրած գրութիւնները ի մի հաւաքած եւ լոյս ընծայած է հրապարակաստանական ընտրանի մը՝ «Մտածումներու Արձագանգը» վերտառութեամբ:

Բերիոյ Հայոց Թեմի ազգային, կրօնական, հասարակական, մշակութային ու գրական ծիրէն ներս հանրայայտ անձնաւորութիւն է Հուրի Ազէզեան: Անոր ունեցած վարչական-կազմակերպչական կարողութիւնները եւ գիտական-ուսումնական արժանիքները դնահատելով, Առաջնորդ Շահան Սրբազան կը վկայէ.

«Ան կարեւոր ներդրում ունի Թեմի ընկերային ծառայութեան խորհուրդի, միջ-եկեղեցական յարաբերութեան, Ազգային իշխանութեան քաղաքական ժողովի եւ բազմաթիւ այլ մարմիններու մէջ»:

Հուրի Ազէզեան հատորին բովանդակած նիւթերու ընտրութեան առնչութեամբ հետեւեալը կ'ըսէ.

«Մտածումներու Արձագանգը, տարբեր առիթներով եւ տարբեր մտահոգութիւններով գրուած յօդուածներն ու գրութիւնները, որոնք ընդհանրապէս միատարր են, ինչպէս երէկ, այսօր ալ բան մը կ'ըսեն մեզ, երբ անոնց հասարակաց յայտարարը տազնապն է, որ կը խօսի ամէնուրեք, հայուն տազնապը, որուն համար հայը՝ «Կրակէ ծովերը ճեղքող Վահագնի թռն է...»:

Ամբողջական այդ պարունակին մէջ, հայ կեանքին եւ անոր առօրեային, մեր ազգային ինքնութեան եւ պահանջատիրութեան հետ առնչուած, իսկ Հայաստանի անկախացումէն ետք՝ Սփիւռք-Հայրենիք կապերու որոշադրիչ հարցերը, շատ հեղ առանցքը կազմեցին նաեւ մեր մտածումներուն, որոնց փոքր մէկ ժողովածուն կը ներկայացնէ սոյն հատորը» (էջ 7):

Գիրքը բաժնուած է երկու մասի.

ա. Մտածումներու Արձագանգը կը բովանդակէ հեղինակին 18 խորհրդածութիւնները քննադատական, պատմական, կրօնա-բարոյական, կրթական եւ մշակոյթի նիւթերու մասին (էջ 9-96):

բ. Ունի 3 ենթապատճիւն.

1. - Յոյսի Օր, Ուխտ Օր. վեց գրութիւններ որոնց առանցքը կը կազմեն իր տեսութիւնները Հայոց Յեղասպանութեան, Փաստագրութեան ու Պահանջատիրութեան վերաբերեալ (էջ 99-142):

2. - Յաւ Ի Սիրտ. վեց յօդուածներու ընդմէջէն մեր ուշադրութեան կը յանձնէ երիտասարդութեան կողմէ իւրացուած ընկերային ու բարոյական այժմէական հարցեր (էջ 143-166):

3. - Հայրենական. նոյնպէս, վեց դրուագներով մեզ մասնակից կը

դարձնէ Հայաստանի մէջ հանդիպած անձերու, տեղական սովորութեանց եւ միջադէպերու նկատմամբ իր խորագգաց ապրումներն ու նկատառութիւնը (էջ 167-191):

Ընթեռնելի ու հաղորդականութիւն ունեցող հատոր մըն է «Մտածումներու Արձագանգը»: Բազմաշնորհ Հուրի Ազէզեան հայրենասիրական ոգիով ու Քրիստոնէական սիրով տողորուած իր խոկումներէն շարք մը թուղթին յանձնած է զգացումով, գիտակցութեամբ ու հոգեկան ներազդումով:

Բարգէն Թօփեան

Նուիրատուութիւններ «Լոյս»ին

Տ. Վահան Քեյ. Կոստանեան	50 ամ. տոլար
Տոֆ. եւ Տիկ. Փասփալ Պայրագտարեան	50 տոլար
Մի ոմն	50 տոլար
Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ Քոյրերու Աղօթաժողով	200 տոլար